

UAKTYWNIJ MYŚLENIE

BEATA ZIELIŃSKA
TADEUSZ BANOWSKI

Program nauczania języka polskiego w zakresie rozszerzonym dla szkoły ponadpodstawowej

opracowany w ramach projektu

„Tworzenie programów nauczania oraz scenariuszy lekcji i zajęć wchodzących w skład zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces kształcenia ogólnego w zakresie kompetencji kluczowych uczniów niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

WARSZAWA 2019

Redakcja merytoryczna – dr Jolanta Sawicka-Jurek
Recenzja merytoryczna – Dorota Dąbrowska
Bożena Święch
Agnieszka Ratajczak-Mucharska
Katarzyna Szczepkowska-Szcześniak

Redakcja językowa i korekta – Editio

Projekt graficzny i projekt okładki – Editio

Skład i redakcja techniczna – Editio

Warszawa 2019
Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons – Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl>

I. WSTĘP. ZAŁOŻENIA OGÓLNE PROGRAMU

Edukacja polonistyczna – literacka, językowa i kulturowa – powinna służyć budowaniu własnego systemu wartości, opartego na wartościach uniwersalnych. Kształcenie na poziomie rozszerzonym musi być skorelowane z umiejętnościami i wiedzą zdobytą na poziomie podstawowym i we wcześniejszych etapach edukacyjnych.

Program do **języka polskiego** do kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego i pięcioletniego technikum na **poziomie rozszerzonym** jest zgodny z podstawą programową kształcenia ogólnego, zawartą w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 roku w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia i opracowany został na **768 godzin**, według wykazu z Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 roku w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz. U. z dnia 31 marca 2017 roku, poz. 703, załącznik nr 4). Ujęte **w podstawie programowej lektury omawiane będą w porządku historycznoliterackim, ale z uwzględnieniem dialogu kulturowego**. Proponuje się w klasach I–III przesunięcie omawiania wybranych lektur ze względu na tożsamość motywów, kształtowanie postaw czy ukazywanie wartości narodowych i uniwersalnych, np. *Potop* Henryka Sienkiewicza będzie omawiany w baroku, natomiast powieść Olgi Tokarczuk *Anna In w grobowcach świata* może stanowić kontekst dla literatury mitologicznej. **Koncepcja ta wynika z kształtu podstawy programowej, która przywraca układ chronologiczny, pozwalając na poznawanie dzieł literackich w naturalnym porządku, z uwzględnieniem kontekstów kulturowych, religijnych, filozoficznych, teoretycznoliterackich i historycznych. Układ taki wydaje się zasadny również z tego względu, że program nauczania języka polskiego na poziomie rozszerzonym musi uwzględniać treści z poziomu podstawowego.**

Tekst literacki stanowi punkt wyjścia do działań podejmowanych przez uczniów i nauczycieli. Analiza i interpretacja dzieła powinna służyć rozumieniu rzeczywistości pozaliterackiej oraz kształtować wartości i postawy. Dzięki odniesieniom do tekstów nieliterackich i kontekstów kulturowych uczniowie odkrywają będą uniwersalizm postaw, tematów i motywów. Układ taki przyczyni się też do kształtowania świadomości historycznoliterackiej uczniów, a tym samym skłoni ich do refleksji na temat kultury, cywilizacji, miejsca człowieka w świecie. Uczniowie będą odkrywali treści o charakterze ponadczasowym, poznawali wartość dziedzictwa kulturowego i jego znaczenie w procesie kształtowania świadomego i odpowiedzialnego odbiorcy kultury. Istotne w tym procesie będzie też uwzględnienie kompetencji komunikacyjnej, czyli umiejętności zachowania się człowieka w określonych sytuacjach życiowych oraz dobór środków językowych, uwzględniający uwarunkowania społeczne

i pragmatyczne (Kurcz, 1988, s. 264–266). Kształcenie kompetencji językowej ściśle wiąże się z kształtowaniem kultury retorycznej w społeczeństwie, rozumianej nie tylko jako opanowanie sprawności językowej i sztuki pięknego mówienia, ale także jako nabycie umiejętności logicznego argumentowania, obrony własnego stanowiska, zażegnywania konfliktów czy wartościowania języka. Język jest bowiem narzędziem kultury, za pomocą którego człowiek tworzy świat społeczny (Everett, 2018, s. 291–305). Celami **nadrzędnymi edukacji, z którymi zgodna jest koncepcja programu, są: kształcenie myślenia rozumianego jako proces ciągły, służący wszechstronnemu rozwojowi człowieka, czytanie jako umiejętność prowadząca do rozwoju osobowego, aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i niezbędna w szukaniu swojego miejsca na rynku pracy.** Zgodnie z zapisami w podstawie programowej program kładzie nacisk na konieczność zapoznawania uczniów z literaturą współczesną, zawiera wskazówki dotyczące sposobu realizacji treści programowych, umożliwiające omówienie tekstów dawnych (od starożytności do literatury czasu wojny i okupacji) w klasach I–III, natomiast w klasie IV liceum oraz IV i V technikum uczeń będzie poznawał literaturę współczesną oraz kształcił umiejętność odczytywania związków pomiędzy tekstami kultury. Treści zostały tak rozpisane, by uczeń od pierwszej klasy poznawał wybrane utwory współczesne. Absolwent szkoły średniej powinien posiadać umiejętność krytycznego myślenia, wyciągania wniosków, analizowania informacji i opinii, dlatego istotnym aspektem pracy z uczniem będzie uczenie go ciekawości poznawczej, świadomego odbioru różnych tekstów kultury, formułowania własnych sądów. Program jest ukierunkowany na samodzielną i twórczą aktywność ucznia, dlatego promowane są działania aktywizujące, a także wykorzystujące technologie informacyjne. Zaplanowane zostały też zajęcia promujące czytelnictwo, by stworzyć uczniom możliwość dzielenia się swoimi pasjami czytelniczymi oraz zachęcać do samokształcenia, poszerzania swojej wiedzy, twórczej dyskusji i wymiany poglądów, a w efekcie budowania właściwych relacji interpersonalnych. Przygotowując się do zajęć, uczniowie powinni korzystać z różnorodnych źródeł – zarówno drukowanych, jak i zasobów internetowych – a także dokonywać krytycznej selekcji materiału. Ważnym aspektem edukacji polonistycznej jest edukacja teatralna i filmowa, dlatego program uwzględnia zajęcia odwołujące się do tych dziedzin kultury, np. poprzez oglądanie i omawianie wybranych spektakli Teatru Telewizji czy filmów z Filmoteki Szkolnej. Proponuje się też wykorzystanie audycji radiowych, np. dostępnych w archiwum Polskiego Radia. Edukacja polonistyczna w liceum i technikum musi przygotowywać młodych ludzi do świadomego odbioru, krytycznej analizy i przetwarzania przekazów i komunikatów medialnych, samodzielności poznawczej niezbędnej na rynku pracy. Wychowanie młodzieży na lekcjach języka polskiego powinno odbywać się poprzez refleksję, w wymiarze aksjologicznym i egzystencjalnym, nad językiem i literaturą oraz kulturą. Edukacja aksjologiczna powinna uwzględniać dwa elementy: kształcący, odnoszący się do poznawania, odkrywania, rozróżniania i nazywania wartości

w dziedzictwie kulturowym i w otaczającej człowieka rzeczywistości, oraz wychowawczy, polegający na kształtowaniu osobowości człowieka, jego postaw i zachowań. Celem tak rozumianej edukacji aksjologicznej jest przygotowanie człowieka do samodzielnego funkcjonowania w świecie wartości. Rola nauczyciela polega zatem na wspieraniu ucznia w dochodzeniu do wartości, ich aktywnym odkrywaniu i urzeczywistnianiu. Stąd też postulat preferowania metod aktywizujących, dzięki którym uczeń dokonuje wartościowania, tworzy swój system wartości, odkrywając w tekstach kultury bliskie mu postawy i zachowania. Ponadto, odnosząc się do własnych doświadczeń, uczy się krytycznego myślenia. Dlatego program uwzględnia rolę mediów we współczesnym świecie, kładzie nacisk na kształcenie umiejętności rozróżniania informacji od opinii, perswazji językowej od manipulacji, zwraca uwagę na odpowiedzialność za słowo.

Efektywność podejmowanych działań w dużej mierze zależy od twórczego kontaktu ucznia i nauczyciela.

Należy też pamiętać, że edukacja aksjologiczna zapoczątkowana w szkole jest tylko częścią procesu świadomej lub nieświadomej pracy nad kształtowaniem własnej osobowości, trwającego całe życie (Żuk, 2016, s. 160).

Program wpisuje się zatem w filozofię nowoczesnej edukacji, zgodnie z którą należy:

***Uczyć, aby wiedzieć. Uczyć, aby działać. Uczyć, aby żyć wspólnie. Uczyć, aby być.* (Cztery filary, którymi winna charakteryzować się edukacja XXI w., Raport dla UNESCO opracowany przez Międzynarodową Komisję do Spraw Edukacji, pod przewodnictwem J. Delorsa).**

II. CELE KSZTAŁCENIA, CELE WYCHOWAWCZE

Cele kształcenia i wychowania są ze sobą ściśle powiązane, a ich realizacja służy wychowaniu świadomego i krytycznego człowieka, odpowiedzialnego za siebie i innych, samodzielnego, odnajdującego się we współczesnym świecie i na rynku pracy. Realizacja celów kształcenia i wychowania wymaga od nauczyciela wyzwolenia u uczniów twórczej aktywności, również w procesie samokształcenia.

Program obejmuje zarówno treści kształcenia z zakresu podstawowego, jak i rozszerzonego.

Program uwzględnia cele kształcenia – wymagania ogólne – zawarte w podstawie programowej:

I. Kształcenie literackie i kulturowe

1. Kształtowanie dojrzałości intelektualnej, emocjonalnej i moralnej uczniów.
2. Rozumienie historii literatury i dziejów kultury jako procesu, a także dostrzeganie roli czynników wewnętrznych i zewnętrznych wpływających na ten proces.
3. Rozumienie konieczności zachowania i rozwoju literatury i kultury w życiu jednostki oraz społeczeństwa.
4. Rozróżnianie kultury wysokiej i niskiej, elitarnej i popularnej oraz dostrzeganie związków między nimi.
5. Znajomość wybranych utworów z literatury polskiej i światowej oraz umiejętność mówienia o nich z wykorzystaniem potrzebnej terminologii.
6. Kształtowanie różnorodnych postaw czytelniczych: od spontanicznego czytania do odbioru opartego na podstawach naukowych.
7. Kształcenie umiejętności czytania, analizowania i interpretowania literatury oraz innych tekstów kultury, a także ich wzajemnej korespondencji.
8. Kształcenie umiejętności świadomego odbioru utworów literackich i tekstów kultury na różnych poziomach: dosłownym, metaforycznym, symbolicznym, aksjologicznym.
9. Kształcenie umiejętności rozumienia roli mediów oraz ich wpływu na zachowania i postawy ludzi, a także krytycznego odbioru przekazów medialnych oraz świadomego korzystania z nich.
10. Budowanie systemu wartości na fundamencie prawdy, dobra i piękna oraz szacunku dla człowieka.
11. Kształcenie umiejętności rozpoznawania i wartościowania postaw budujących szacunek dla człowieka (np. wierność, odpowiedzialność, umiar) oraz służących budowaniu wspólnot: państwowej, narodowej, społecznej (np. patriotyzm, sprawiedliwość, obowiązkowość, szlachetność, walka, praca, odwaga, roztropność).

II. Kształcenie językowe

1. Pogłębianie funkcjonalnej wiedzy z zakresu nauki o języku.

2. Wzbogacanie umiejętności komunikacyjnych, stosowne wykorzystanie języka w różnych sytuacjach komunikacyjnych.
3. Funkcjonalne wykorzystywanie wiedzy o języku w odczytaniu sensów zawartych w strukturze głębokiej tekstów literackich i nieliterackich.
4. Świadome wykorzystanie działań językowych w formowaniu odpowiedzialności za własne zachowania językowe.
5. Uwrażliwianie na piękno mowy ojczystej, wspomaganie rozwoju kultury językowej, doskonalenie umiejętności posługiwania się poprawną polszczyzną.

III. Tworzenie wypowiedzi

1. Doskonalenie umiejętności wyrażania własnych sądów, argumentacji i udziału w dyskusji.
2. Wykorzystanie kompetencji językowych i komunikacyjnych w wypowiedziach ustnych i pisemnych.
3. Kształcenie umiejętności formułowania i uzasadniania sądów na temat dzieł literackich oraz innych tekstów kultury.
4. Doskonalenie umiejętności retorycznych, w szczególności zasad tworzenia wypowiedzi spójnych, logicznych oraz stosowania kompozycji odpowiedniej dla danej formy gatunkowej.
5. Rozwijanie umiejętności tworzenia tekstów o wyższym stopniu złożoności.

IV. Samokształcenie

1. Rozwijanie zainteresowań humanistycznych.
2. Doskonalenie umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji, w tym zasobów cyfrowych, oceny ich rzetelności, wiarygodności i poprawności merytorycznej.
3. Kształcenie nawyków systematycznego uczenia się, porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania oraz syntezy poznanego materiału.
4. Wyrabianie nawyku samodzielnej, systematycznej lektury.
5. Rozwijanie uzdolnień i zainteresowań poprzez udział w różnych formach aktywności intelektualnej i twórczej.
6. Umacnianie postawy poszanowania dla cudzej własności intelektualnej.
7. Rozwijanie umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji.

Cele nauczania i wychowania zostały uszczegółowione i są zgodne z wymaganiami ogólnymi i treściami nauczania na poziomie rozszerzonym, ale poszerzono je i sporządzono zgodnie z kategoriami Blooma, co zapewni ich sprawdzalność poprzez obserwację i analizę postaw uczniów, a także umożliwi samokontrolę pracy nauczyciela. Nadrzędna rola w opracowaniu celów szczegółowych została przypisana wiedzy i umiejętnościom, służącym czytaniu tekstów literackich i innych tekstów kultury, rozwijaniu kompetencji językowych, tworzeniu własnych wypowiedzi ustnych i pisemnych, również o charakterze argumentacyjnym

i uwzględniających zasady retoryki, odczytywaniu znaczeń ukrytych i interpretowaniu treści złożonych, skłaniających do krytycznego myślenia i rozumienia poznanych tekstów. Zachowana została **korelacja wewnątrzprzedmiotowa** w zakresie edukacji literackiej i językowej. Program zawiera wykaz treści sporządzonych według **kryterium trwałości wiedzy**, zapewniającym realizację wszystkich treści obowiązkowych i zgodność z podstawą programową. Dodatkowym atutem programu jest wskazanie treści opartych na **kryterium potrzeb uczących się**, umożliwiającym wzbogacenie treści o własne propozycje i konteksty, zawierającym przykłady odniesień do zasobów internetowych, przykładów filmów, wykraczających poza podstawę programową. Propozycje te zostaną przypisane realizacji konkretnych celów. Wzbogacone w ten sposób treści nauczania można będzie dostosować do oczekiwań młodzieży, poziomu nauczania i zainteresowań ucznia. Zaproponowane kryteria, dzięki ich wielokierunkowości, będą nie tylko służyły realizacji treści podstawy programowej, ale także umożliwią indywidualizację pracy z uczniem zdolnym oraz mającym trudności w uczeniu się.

Koncepcja programu zgodna jest z ideą konstrukttywizmu. Według Jeana Piageta wiedza to konstrukcja, która powstaje w umyśle człowieka i jest efektem podejmowanej przez niego aktywności (Klus-Stańska, 2018). Uczeń zatem musi być zaangażowanym badaczem rzeczywistości, a uczenie się jest procesem budowania nowej wiedzy w odniesieniu do tej, którą jednostka już posiada. Model konstruktywistyczny zakłada, że nauczyciel stawia przed uczniem problemy do rozwiązania, a uczeń przekształca posiadaną wiedzę, wytwarza nowe struktury i elementy, dzięki czemu rozwija strategie wytwarzania nowej wiedzy. Proces uczenia się jest silnie zindywidualizowany, a planowanie lekcji polega na projektowaniu okazji dydaktycznych. Działania nauczyciela, ukierunkowane na pobudzenie aktywności ucznia, zaciekawienie go i skłonienie do poszukiwania odpowiedzi, przyczyniają się do wspierania procesów mentalnych, np. analizy, syntezy, kreatywności, wzmacniają odpowiedzialność i decyzyjność, pozwalają przejść na wyższy stopień myślenia – od operacji konkretnych do formalnych.

Program odwołuje się też do **neurodydaktyki**, czyli do nauczania przyjaznego mózgowi. Wyzwolenie ciekawości, naturalnie tkwiącej w człowieku, oraz stworzenie bezpiecznej i przyjaznej atmosfery niewątpliwie sprzyja uczeniu się. Wykorzystanie silnych stron mózgu i łączenie wiedzy z emocjami pozwala uczniom na stawianie hipotez i samodzielne szukanie rozwiązań. Należy pamiętać, że uczenie zgodnie z zasadami neurodydaktyki wiąże się też z modelem nauczyciela, który sam musi być zafascynowany nauczaniem przedmiotem. Powinien też być osobą kreatywną i innowacyjną, a jego postawa, sposób mówienia, a także czynniki pozawerbalne – gestykulacja, mimika – mają istotny wpływ na wyzwolenie aktywności uczniów (Żylińska, 2013, s. 3–6). Dobry nauczyciel aktywnie współpracuje z innymi, dla swoich uczniów jest przewodnikiem i doradcą, potrafi inspirować do działania i mierzenia się

z kolejnymi wyzwaniami, a zgodnie z zasadami neurodydaktyki jest w stanie zaciekać ich, dać impuls do twórczej pracy.

Program uwzględnia wszystkie kanały obioru, a zaproponowane metody i formy oraz scenariusze lekcji odnoszą się do specyfiki pracy ze wzrokowcami, słuchowcami, kinestetykami. Uczenie przyjazne mózgowi sprzyja rozwojowi ucznia i pomaga odnieść sukces również uczniom ze SPE. W programie zawarte zostały metody i formy pracy dostosowane do różnych typów inteligencji opartych na wytycznych Howarda Gardniera: lingwistycznej, matematycznej i logicznej, muzycznej, interpersonalnej, intrapersonalnej, kinestetycznej (ruchowej), przyrodniczej. Uczenie się w zgodzie ze swoim indywidualnym stylem, wynikającym z określonego typu inteligencji, ma istotny wpływ na jego efektywność.

Program odnosi się też do elementów koncepcji **wychowania Bogdana Suchodolskiego**, który podkreślał, że szkoła powinna przygotować młodych ludzi do tego, by potrafili poradzić sobie z wyzwaniami współczesnej cywilizacji, by korzystali z możliwości kulturalnego rozwoju, czuli potrzebę doskonalenia, by właściwie sterowali swoim życiem. Ogromną wagę przywiązywał też do kształcenia estetycznego, które niesie wartości oddziałujące na osobowość człowieka i funkcjonowanie narodu. Istnieje bowiem współzależność pomiędzy kształtowaniem postaw twórczych u dzieci i młodzieży, a ich osiągnięciami zawodowymi w przyszłości (Suchodolski, 1983, s. 11–12).

Odwołanie się do kilku teorii i koncepcji naukowych sprawia, że program ma charakter optymalny, którego celem jest wykształcenia człowieka odpowiedzialnego, potrafiącego się uczyć zgodnie ze swoimi predyspozycjami i inteligencją emocjonalną, a także twórczego i aktywnego, doceniającego znaczenie dziedzictwa narodowego i europejskiego, odnajdującego się w społeczeństwie informacyjnym i na rynku pracy. Będzie przydatny także dla nauczycieli z krótkim stażem w planowaniu działań, doborze metod i form pracy.

Cele kształcenia ujęte zostały w kategoriach wiedzy i umiejętności.

Wiedza. Uczeń: wskazuje podstawy periodyzacji literatury, nazywa motywy, tematy, konwencje literackie charakterystyczne dla określonej epoki historycznoliterackiej, charakteryzuje pojęcia styl i stylizacja językowa, rozróżnia wybrane utwory literackie i teksty kultury, charakteryzuje pojęcia z poetyki, teorii i historii literatury, wyróżnia wyznaczniki rodzajów i gatunków literackich, wskazuje sposoby kreowania świata przedstawionego w dziele literackim, określa pojęcia z nauki o języku, wskazuje zasady poprawnej pisowni, określa zasady organizacji wypowiedzi pod względem retorycznym, wymienia środki retoryczne, charakteryzuje zasady skutecznej komunikacji w mowie i piśmie.

Umiejętności. Uczeń: interpretuje czytane teksty literackie i kulturowe, określa w nich sensy dosłowne i metaforyczne, organizuje swój warsztat pracy, wykorzystując zdobytą wiedzę, rozróżnia pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, dziedzictwa kulturowego, definiuje pojęcie tożsamości narodowej, interpretuje teksty literackie,

umiejscawiając je w określonej epoce i wykorzystując konteksty kulturowe, w tym filozoficzne, rozróżnia odmiany stylistyczne języka, charakteryzuje style indywidualne i typowe, tworzy wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, funkcjonalnie wykorzystuje wiedzę z zakresu nauki o języku, rozpoznaje i charakteryzuje specyfikę czytanych tekstów, odczytuje tekst w jego warstwie semantycznej i semiotycznej, analizuje strukturę czytanego tekstu, wskazuje środki artystycznego wyrazu oraz określa ich funkcje, stosuje zasady ortograficzne i interpunkcyjne.

Cele wychowawcze. Uczeń: wykazuje się dojrzałością intelektualną i emocjonalną, jest świadomym odbiorcą tekstów kultury, rozumie potrzebę ciągłego uczenia się, dba o swój rozwój indywidualny i społeczny, przyjmuje postawę obywatelską i społeczną, skutecznie komunikuje się z innymi, dba o etykę swoich wypowiedzi, stosuje uczciwe środki perswazyjne, prezentuje postawę dialogu, tolerancji, akceptacji i otwartości, szanuje dorobek kulturowy, docenia jego wartość, szuka swojego miejsca w społeczeństwie i na rynku pracy, wykazuje się samodzielnością, kreatywnością i dojrzałością.

III. TREŚCI NAUCZANIA

ZAKRES PODSTAWOWY	ZAKRES ROZSZERZONY
I. Kształcenie literackie i kulturowe.	
1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:	
1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.; 2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową); 3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe; 4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wylczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje; 5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego; 6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter; 7) rozumie pojęcie groteski, rozpoznaje ją w tekstach oraz określa jej artystyczny i wartościujący charakter; 8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe; 9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji; 10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje; 11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) odczytuje tekst w jego warstwie semantycznej i semiotycznej; 2) rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje elementy tradycji w utworach, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych; 3) rozpoznaje w utworach cechy prądów literackich i artystycznych oraz odczytuje ich funkcje; 4) rozróżnia grupę literacką i pokolenie literackie; rozpoznaje założenia programowe w utworach literackich różnych epok; 5) rozpoznaje mitologizację i demitologizację w utworach literackich, rozumie ich uniwersalny charakter oraz rolę w interpretacji; 6) rozpoznaje w utworach literackich konwencje: baśniową, oniryczną, turpistyczną, nadrealistyczną, postmodernistyczną; 7) określa przemiany konwencji i ich przenikanie się w utworach literackich; rozpoznaje odmiany synkretyzmu (rodzajowego, gatunkowego) oraz interpretuje jego znaczenie; 8) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego: aliterację, paronomazję, kontaminację, metonimię, synekdochę, synestezję, odmiany inwersji, gradację; określa ich funkcje; 9) rozumie pojęcie archetypu, rozpoznaje archetypy w utworach literackich oraz określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych; 10) rozumie pojęcie parafrazy, parodii i tawestacji, wskazuje ich wzorce tekstowe; wykorzystuje te pojęcia w interpretacji utworu literackiego; 11) porównuje różnorodne propozycje odczytania tego samego utworu literackiego; 12) rozumie pojęcie aluzji literackiej, rozpoznaje aluzje w utworach i określa ich znaczenie w interpretacji utworów; 13) rozumie i określa związek wartości poznawczych, etycznych i estetycznych w utworach literackich.

12) w interpretacji utworów literackich odwołuje się do tekstów poznanych w szkole podstawowej, w tym: trenów i pieśni Jana Kochanowskiego, bajek Ignacego Krasickiego, <i>Dziadów cz. II</i> oraz <i>Pana Tadeusza</i> Adama Mickiewicza, <i>Zemsty</i> Aleksandra Fredry, <i>Balladyny</i> Juliusza Słowackiego; 13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne; 14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej; 15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny; 16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.	
2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:	
1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych; 2) analizuje strukturę tekstu: odczytuje jego sens, główną myśl, sposób prowadzenia wywodu oraz argumentację; 3) rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych (artykuł, felieton, reportaż), retorycznych (przemówienie, laudacja, homilia), popularnonaukowych i naukowych (rozprawa); wśród tekstów prasowych rozróżnia wiadomość i komentarz; rozpoznaje środki językowe i ich funkcje zastosowane w tekstach; odczytuje informacje i przekazy jawne i ukryte; rozróżnia odpowiedzi właściwe i unikowe; 4) określa wpływ starożytnego teatru greckiego na rozwój sztuki teatralnej; rozumie pojęcie <i>katharsis</i> i charakteryzuje jego rolę w kształtowaniu odbioru dzieła; 5) charakteryzuje główne prądy filozoficzne oraz określa ich wpływ na kulturę epoki; 6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki; 7) odróżnia dzieła kultury wysokiej od tekstów kultury popularnej, stosuje kryteria pozwalające odróżnić arcydzieło od kiczu.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) analizuje strukturę eseju: odczytuje zawarte w nim sensy, sposób prowadzenia wywodu, charakterystyczne cechy stylu; 2) wykorzystuje teksty naukowe w interpretacji dzieła sztuki; 3) rozpoznaje nawiązania do tradycji biblijnej i antycznej w kulturze współczesnej; 4) porównuje teksty kultury, uwzględniając różnorodne konteksty; 5) rozpoznaje i charakteryzuje główne style w architekturze i sztuce; 6) odczytuje poglądy filozoficzne zawarte w różnorodnych dziełach; 7) zna pojęcie syntezy sztuk, rozpoznaje jej cechy i ewolucję od romantyzmu do współczesności.

II. Kształcenie językowe.	
1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:	
1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi; 2) rozumie zróżnicowanie składniowe zdań wielokrotnie złożonych, rozpoznaje ich funkcje w tekście i wykorzystuje je w budowie wypowiedzi o różnym charakterze; 3) rozpoznaje argumentacyjny charakter różnych konstrukcji składniowych i ich funkcje w tekście; wykorzystuje je w budowie własnych wypowiedzi; 4) rozumie rolę szyku wyrazów w zdaniu oraz określa rolę jego przekształceń w budowaniu znaczenia wypowiedzi.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto rozumie proces kształtowania się systemu gramatycznego i potrafi wskazać jego elementy we fleksji, fonetyce i składni.
2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:	
1) rozróżnia pojęcie stylu i stylizacji, rozumie ich znaczenie w tekście; 2) rozróżnia style funkcjonalne polszczyzny oraz rozumie zasady ich stosowania; 3) rozpoznaje i ocenia modę językową we współczesnym języku; 4) określa rodzaje zapożyczeń i sposób ich funkcjonowania w polszczyźnie różnych epok; odnosi wskazane zjawiska do współczesnej polszczyzny; 5) zna, rozumie i funkcjonalnie wykorzystuje biblizmy, mitologizmy, sentencje, przysłowia i aforyzmy obecne w polskim dziedzictwie kulturowym; 6) rozpoznaje rodzaje stylizacji (archaizacja, dialektyzacja, kolokwializacja, stylizacja środowiskowa, biblijna, mitologiczna itp.) oraz określa ich funkcje w tekście; 7) rozpoznaje słownictwo o charakterze wartościującym; odróżnia słownictwo neutralne od słownictwa o zabarwieniu emocjonalnym, oficjalne od potocznego.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) rozumie i wyjaśnia różnicę między etymologicznym a realnym znaczeniem wyrazu; 2) rozpoznaje prozodyczne elementy stylu: akcent, intonacja, dynamika, rytmizacja i określa ich funkcje w tekście; 3) rozumie pojęcie socjolektu; rozpoznaje i określa jego funkcje komunikacyjne; 4) rozumie, co to jest tabu językowe; rozpoznaje jego obecność w wypowiedziach; 5) określa właściwości języka jako nośnika i przekaźnika treści kulturowych; 6) rozpoznaje i charakteryzuje styl indywidualny (dzieła literackiego, autora) oraz styl typowy (gatunku literackiego, prądu literackiego, epoki) i wykorzystuje tę wiedzę w interpretacji utworu literackiego; 7) określa rolę języka jako narzędzia wartościowania w tekstach literackich; 8) określa cechy stylu wypowiedzi internetowych oraz wartościuje wypowiedzi tworzone przez internautów.

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:	
1) rozumie pojęcie znaku językowego oraz języka jako systemu znaków; rozróżnia typy znaków i określa ich funkcje w tekście; 2) zna pojęcie aktu komunikacji językowej oraz jego składowe (komunikat, nadawca, odbiorca, kod, kontekst, kontakt); 3) rozpoznaje i określa funkcje tekstu (informatywną, poetycką, metajęzykową, ekspresywną, impresywną – w tym perswazyjną); 4) rozpoznaje zjawiska powodujące niejednoznaczność wypowiedzi (homonimie, anakoluty, elipsy, paradoksy), dba o jasność i precyzję komunikatu; 5) posługuje się różnymi odmianami polszczyzny w zależności od sytuacji komunikacyjnej; 6) odróżnia zamierzoną innowację językową od błędu językowego; określa funkcje innowacji językowej w tekście; 7) stosuje zasady etyki wypowiedzi; wartościuje wypowiedzi językowe, stosując kryteria, np. prawda – fałsz, poprawność – niepoprawność; 8) rozróżnia pojęcia manipulacji, dezinformacji, postprawdy, stereotypu, bańki informacyjnej, wiralności; rozpoznaje te zjawiska w tekstach i je charakteryzuje; 9) stosuje zasady etykiety językowej w wypowiedziach ustnych i pisemnych odpowiednie do sytuacji; 10) charakteryzuje zmiany w komunikacji językowej związane z rozwojem jej form (np. komunikacji internetowej).	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) określa intencję wypowiedzi jako aktu o dwóch znaczeniach: dosłownym i implikowanym (presupozycja); 2) rozpoznaje i określa funkcje tekstu (fatyczną, magiczną); 3) określa funkcje języka: poznawczą (kategoryzowanie świata), komunikacyjną (dostosowanie języka do sytuacji komunikacyjnej) oraz społeczną (budowanie wspólnoty regionalnej, środowiskowej, narodowej); 4) określa rolę języka w budowaniu obrazu świata.
4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:	
1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły <i>nie</i> oraz partykuły <i>-bym, -byś, -by</i> z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń <i>-ji, -ii, -i</i>; zapisu przedrostków <i>roz-, bez-, wes-, wz-, ws-</i>; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (<i>a, ę</i>) oraz połączeń <i>om, on, em, en</i>; pisowni skrótów i skrótowców; 2) wykorzystuje składniowo-znaczeniowy charakter interpunkcji do wypuklenia sensów redagowanego przez siebie tekstu; 3) rozumie stylistyczną funkcję zamierzonego błędu ortograficznego w tekście artystycznym.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto stosuje podstawowe zasady pisowni polskiej (fonetyczną, morfologiczną, historyczną i konwencjonalną) w zachowaniu poprawności zapisu wypowiedzi.

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych; 2) wskazuje i rozróżnia cele perswazyjne w wypowiedzi literackiej i nieliterackiej; 3) rozumie i stosuje w tekstach retorycznych zasadę kompozycyjną (np. teza, argumenty, apel, pointa); 4) wyjaśnia, w jaki sposób użyte środki retoryczne (np. pytania retoryczne, wyliczenia, wykrzyknienia, paralelizmy, powtórzenia, apostrofy, przerzutnie, inwersje) oddziałują na odbiorcę; 5) rozróżnia typy argumentów, w tym argumenty pozamerytoryczne (np. odwołujące się do litości, niewiedzy, groźby, autorytetu, argumenty <i>ad personam</i>); 6) rozumie, na czym polega logika i konsekwencja toku rozmowania w wypowiedziach argumentacyjnych, i stosuje je we własnych tekstach; 7) odróżnia dyskusję od sporu i kłótni; 8) rozróżnia pragmatyczny i etyczny wymiar obietnic składanych w tekstach reklamy; 9) rozpoznaje elementy erystyki w dyskusji oraz ocenia je pod względem etycznym; 10) rozumie zjawisko nowomowy; określa jego cechy i funkcje w tekście.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) odróżnia elementy stałe i fakultatywne przemówień; 2) stosuje różne typy dowodzenia w wypowiedzi (indukcyjne, dedukcyjne, sylogizmy); 3) rozpoznaje wywód o charakterze demagogicznym oraz metodę pytań podchwytliwych i sugerujących; 4) rozumie pojęcie rubaszości i sarkazmu, wskazuje ich funkcje w tekście oraz przedstawia propozycję odczytania; 5) rozróżnia ironię w zależności od celu: satyrycznego, parodystycznego, przejawu drwiny i sarkazmu.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń: 1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie; 2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki; 3) reaguje na przejawy agresji językowej, np. zadając pytania, prosząc o rozwinięcie lub uzasadnienie stanowiska, wykazując sprzeczność wypowiedzi; 4) zgodnie z normami formułuje pytania, odpowiedzi, oceny, redaguje informacje, uzasadnienia, komentarze, głos w dyskusji; 5) tworzy formy użytkowe: protokół, opinię, zażalenie; stosuje zwroty adresatywne, etykietę językową; 6) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca; 7) odróżnia streszczenie od parafrazy; funkcjonalnie stosuje je w zależności od celu wypowiedzi; 8) tworzy plan kompozycyjny i dekompozycyjny tekstów o charakterze argumentacyjnym; 9) stosuje retoryczne zasady kompozycyjne w tworzeniu własnego tekstu; wygłasza mowę z uwzględnieniem środków pozajęzykowych; 10) w interpretacji przedstawia propozycję odczytania tekstu, formułuje argumenty na podstawie tekstu oraz znanych kontekstów, w tym własnego doświadczenia, przeprowadza logiczny wywód służący uprawomocnieniu formułowanych sądów; 11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe; 12) wykorzystuje wiedzę o języku w pracy redakcyjnej nad tekstem własnym, dokonuje korekty tekstu własnego, stosuje kryteria poprawności językowej.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach: esej, interpretacja porównawcza, reportaż, felieton.
IV. Samokształcenie. Uczeń:	

1) rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska; 2) porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach; 3) korzysta z literatury naukowej lub popularnonaukowej; 4) sporządza bibliografię i przypis bibliograficzny, także źródeł elektronicznych; 5) dokonuje krytycznej selekcji źródeł; 6) wybiera z tekstu odpowiednie cytaty i stosuje je w wypowiedzi; 7) wzbogaca swoją wypowiedź pozajęzykowymi środkami komunikacji; 8) posługuje się słownikami ogólnymi języka polskiego oraz słownikami specjalistycznymi (np. etymologicznymi, frazeologicznymi, skrótów, gwarowymi), także w wersji online; 9) wykorzystuje multimedialne źródła informacji oraz dokonuje ich krytycznej oceny; 10) gromadzi i przetwarza informacje, sporządza bazę danych; 11) korzysta z zasobów multimedialnych, np. z bibliotek, słowników online, wydawnictw e-book, autorskich stron internetowych; dokonuje wyboru źródeł internetowych, uwzględniając kryterium poprawności rzeczowej oraz krytycznie ocenia ich zawartość; 12) wykorzystuje formę projektu w przygotowaniu i prezentowaniu oraz popularyzowaniu swoich zainteresowań i osiągnięć; 13) zna pojęcie hipertekstu; rozpoznaje jego realizację internetowe oraz pozainternetowe; określa ich funkcje w komunikacji, umiejętnie z nich korzysta w gromadzeniu informacji.	spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: 1) sięga do literatury naukowej, aby pogłębiać swoją wiedzę przedmiotową; 2) włącza się w życie kulturalne szkoły, regionu.

Materiał literacki i kulturowy

Po wnikliwej analizie treści nauczania i w odniesieniu do wiedzy z poprzednich etapów edukacyjnych, zaproponowano wykaz pojęć i zagadnień z teorii i historii literatury oraz nauki o języku, które uczeń powinien znać (nazywać, definiować, rozróżniać, analizować, wskazywać, interpretować, oceniać, wykorzystywać we własnych działaniach). Propozycję tę każdy nauczyciel może dostosować do możliwości edukacyjnych swoich uczniów.

Proces lekcyjny opiera się na tekście z epoki, wokół którego koncentrować się będą pojęcia teoretycznoliterackie, zagadnienia z nauki o języku i konteksty kulturowe.

Literatura dodatkowa uwzględnia pozycje zawarte w podstawie programowej, **ale zostały także zaproponowane teksty inne, poszerzające horyzonty myślowe uczniów, odnoszące się do współczesnych problemów, dające możliwość podejmowania dyskusji i określania własnego stanowiska. Podobna zasada została przyjęta przy doborze kontekstów filmowych. Dodatkowo w programie zaproponowano ciekawe spektakle Teatru Telewizji.** Nauczyciel, uwzględniając zainteresowania uczniów oraz warunki realizacji programu, powinien odwoływać się też do innych kontekstów kulturowych, w tym malarskich, muzycznych, rzeźby, plakatów, rękodzieła artystycznego, wytworów kultury masowej.

W programie celowo nie zostały wskazane konkretne dzieła, by uczeń, zgodnie z założeniami nowej podstawy programowej, mógł stać się faktycznym twórcą procesu lekcyjnego.

Wytłuszczonym drukiem zapisano propozycje autorów i tekstów kultury spoza podstawy programowej. Ponieważ, z nielicznymi wyjątkami, podstawa zawiera tylko nazwiska autorów utworów poetyckich, zaproponowane zostały konkretne teksty do omówienia. Różnorodność wskazanych tekstów umożliwi nauczycielowi dokonanie wyboru utworów do omówienia zgodnie z zainteresowaniami i oczekiwaniami uczniów oraz ich możliwościami percepcyjnymi. Bogata propozycja kontekstów kulturowych może być wykorzystana w pracy z uczniem zdolnym, również w czasie zajęć pozalekcyjnych. Podkreślić należy, że już **od pierwszej klasy uczeń będzie poznawał teksty współczesne i interpretował je w odniesieniu do tradycji kulturowej oraz własnych doświadczeń.** Na uwagę zasługuje też wybór filmów oraz spektakli teatralnych, w większości dostępnych na stronie Teatru Telewizji, więc nauczyciel może zaproponować uczniom ich samodzielne obejrzenie w ramach samokształcenia i rozwijania zainteresowań.

Zaproponowana została też liczba godzin przeznaczonych na realizację treści nauczania.

Uczeń, realizujący język polski **na poziomie rozszerzonym, musi być współtwórcą zajęć,** dlatego w programie podkreślono też konieczność wykorzystania zainteresowań czytelniczych i kulturowych młodzieży w procesie dydaktycznym.

Uczniowie muszą mieć możliwość wyboru utworów literackich i zagadnień do omówienia, przedstawienia swoich poglądów, krytycznej analizy przekazów medialnych i intencji nadawcy.

Klasa I: starożytność – oświecenie	
Pojęcia i zagadnienia obowiązkowe	
Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
periodyzacja historii literatury, analiza i interpretacja, konwencje literackie, wartościowanie, <i>sacrum</i> i <i>profanum</i>, motywy i toposy biblijne i mitologiczne, filozofia grecka, stoicyzm, epikureizm, zasada złotego środka Horacego, tragizm, tragedia antyczna, teocentryzm, średniowieczne wzorce osobowe, etos rycerza, wizerunki Matki Boskiej w literaturze i sztuce średniowiecza, <i>memento mori</i>, <i>danse macabre</i>, satyra, groteska, humanizm, antropocentryzm, człowiek i Bóg w poezji renesansu, twórczość J. Kochanowskiego, treny, kryzys światopoglądowy, poezja patriotyczna i obywatelska, dramat szekspirowski, poezja religijna i metafizyczna w baroku, ideologia sarmatyzmu, komedia, rodzaje komizmu, klasycyzm, sentymentalizm	zagadnienia obowiązujące na poziomie podstawowym, a ponadto: motywy kultury antycznej, aluzja literacka, archetyp, synkretyzm rodzajowy, komedia antyczna, komizm antyczny, epos w kulturze antycznej, sztuka sakralna, filozofia średniowiecza, renesansowy klasycyzm, makiawelizm, kryzys filozoficzny w <i>Trenach</i> Kochanowskiego, treny jako cykl, literatura patriotyczna i obywatelska, filozofia renesansu, baroku, oświecenia, utopia, antyutopia
Nauka o języku	
znaki i ich rodzaje, znak językowy, akt komunikacji językowej, funkcje tekstu, funkcja użytkowa tekstu, biblizmy, frazeologizmy biblijne i mitologiczne, sentencje, aforyzmy, retoryka, zabiegi retoryczne, rodzaje argumentów, styl biblijny i retoryczny, perswazja, manipulacja językowa, etyka wypowiedzi, agresja językowa, stylizacja i jej odmiany, słownictwo wartościujące, słowa nacechowane emocjonalnie i neutralne, zapożyczenia i ich funkcja, wieloznaczność wypowiedzi	funkcje języka, archaizmy, zmiany zachodzące w języku polskim, wywód demagogiczny, traktat, ironia
Teksty z epoki	
Biblia: fragmenty <i>Księgi Rodzaju</i>, <i>Księgi Hioba</i>, <i>Księgi Koheleta</i>, <i>Pieśni nad Pieśniami</i>, <i>Księgi Psalmów</i>, <i>Apokalipsy wg św. Jana</i>; literatura Greków i Rzymian: Jan Parandowski, <i>Mitologia</i>, część I <i>Grecja</i>; Homer, <i>Iliada</i> (fragmenty), <i>Odyseja</i> (fragmenty); Sofokles, <i>Antygona</i>; Horacy, O co poeta prosi Apollina, Do Deliusza, Wybudowałem pomnik; Platon, Obrona Sokratesa (fragmenty); literatura średniowiecza: <i>Bogurodzica; Lament świętokrzyski</i> (fragmenty); <i>Legenda o św. Aleksym</i> (fragmenty); <i>Rozmowa Mistra Polikarpa ze Śmiercią</i> (fragmenty); <i>Kwiatki świętego Franciszka z Asyżu</i> (fragmenty); <i>Pieśń o Rolandzie</i> (fragmenty); Gall Anonim, <i>Kronika polska</i> (fragmenty); Dante Alighieri, <i>Boska komedia</i> (fragmenty); literatura renesansu: Jan Kochanowski, <i>Pieśń IX, XX ks. I, Pieśń III, V, XXIV ks. II; Psalm 6, 13, 47; Tren IX, X, XI, XIX; Odprawa posłów greckich</i>; Piotr Skarga, <i>Kazania sejmowe</i> (fragmenty); Mirandola, O godności człowieka (fragmenty); literatura baroku: Daniel Naborowski, <i>Krótkość żywota</i>; Jan Andrzej Morsztyn, <i>Do trupa, Niestatek</i>; Mikołaj Sęp-Szarzyński, <i>Sonet III, IV</i>; Jan Chryzostom Pasek, <i>Pamiętniki</i> (fragmenty); William Szekspir, <i>Makbet, Romeo i Julia</i>; Blaise Pascal, <i>Myśli; literatura oświecenia: Molier, <i>Skąpiec</i>; Ignacy Krasicki, <i>Hymn do miłości ojczyzny</i>, satyry: Do króla, Żona modna; Franciszek Karpiński, Do Justyny, Tęskność na wiosnę, Laura i Filon, Pieśń o Narodzeniu Pańskim, Pieśń wieczorna</i>	utwory określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: literatura Greków i Rzymian: Arystoteles, <i>Poetyka, Retoryka</i> (fragmenty); Platon, <i>Państwo</i> (fragmenty); Arystofanes, <i>Chmury</i>; Jan Parandowski, <i>Mitologia</i>, część II <i>Rzym</i>; Wergiliusz, <i>Eneida</i> (fragmenty); literatura średniowiecza: św. Augustyn, <i>Wyznania</i> (fragmenty); św. Tomasz z Akwinu, <i>Summa teologiczna</i> (fragmenty); François Villon, <i>Wielki testament</i> (fragmenty); literatura renesansu: François Rabelais, <i>Gargantua i Pantagruel</i> (fragmenty); Michel de Montaigne, <i>Próby</i> (fragmenty); inne niż na poziomie podstawowym; Jan Kochanowski, <i>Treny</i> (jako cykl poetycki); Piotr Skarga, <i>Żywoty świętych</i> (fragmenty); literatura baroku: William Szekspir, <i>Hamlet</i>

Literatura uzupełniająca	
Sofokles, <i>Król Edyp</i> ; Mikołaj z Wilkowiecka, <i>O chwalebnym Zmartwychwstaniu Pańskim</i> ; Mikołaj Rej, <i>Żywot człowieka poczciwego</i> ; Stanisław Staszic, <i>Przestrogi dla Polski</i> (fragmenty)	Marian Bielicki, <i>Zapomniany świat Sumerów</i> (fragmenty) ; Erazm z Rotterdamu, <i>Pochwała głupoty</i> (fragmenty); Umerto Eco, <i>Historia krain i miejsc legendarnych</i> ; Alain Schnapp, <i>Historia starożytna w arcydziełach malarstwa</i> ; Paulina Tendera, <i>Sofoklesowa Antygona jako przykład urzeczywistnienia heglowskiego ideału bohatera narodowego</i>
Konteksty literackie	
Poziom podstawowy	Poziom rozszerzony
Ryszard Kapuściński, <i>Podróże z Herodotem</i> (fragmenty); Olga Tokarczuk, <i>Prawiek i inne czasy</i> (fragmenty) ; Julian Tuwim, <i>Exegi monumentum</i> ; Jacek Kaczmarski, <i>Hiob</i> ; Stanisław Grochowiak, <i>Święty Szymon Słupnik</i> ; Jacek Dukaj, <i>Katedra</i> ; Zbigniew Herbert, <i>Apollo i Marsjasz</i> ; Agnieszka Osiecka, <i>Chwalmy Pana</i> ; Leopold Staff, <i>Odys</i> ; Kazimiera Iłkawkiczówna, <i>Opowieść małżonki świętego Aleksego</i> ; Jan Twardowski, <i>Malowani święci</i> ; Jan Lechoń, <i>Do Szekspira</i> ; Cyprian Norwid, <i>W Weronie</i> ; Henryk Sienkiewicz, <i>Potop</i> ; Julian Tuwim, <i>Rzecz czarnoleska</i> ; Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, <i>Laura i Filon</i>	Stanisław Barańczak, <i>Makbet</i> ; Olga Tokarczuk, <i>Anna In w grobowcach świata</i> ; Magdalena Turowska-Rawicz, <i>Mitologie świata. Słowianie</i> ; Zbigniew Herbert, <i>Tren Fortynbrasa</i> ; Iwona Grabska, <i>Diana Wasilewska, Lekcja historii Jacka Kaczmarskiego</i> ; Michał Rożek, <i>Panteon Narodowy na Skalce</i> ; Zbigniew Herbert, <i>Labirynt nad morzem</i> ; Anna Kamińska, <i>Na progu słowa</i> ; Henryk Kiereś, <i>Dramat i teatr a Poetyka Arystotelesa</i>
Konteksty filmowe i teatralne	
<i>Dekalog</i> , reż. Krzysztof Kieślowski; <i>Katedra</i> , reż. Tomasz Bagiński ; <i>Krzyżacy</i> , reż. Aleksander Ford ; <i>Król Edyp</i> , reż. Gustaw Holoubek ; <i>Lekcja polskiego</i> , reż. Mariusz Malec	<i>Gladiator</i> , reż. Ridley Scott ; <i>Dziewczyna z perłą</i> , reż. Peter Webber ; <i>Pastorałka</i> , reż. Laco Adamik
Klasa II: romantyzm – pozytywizm	
Pojęcia i zagadnienia obowiązkowe	
polemika klasyków z romantykami, preromantyzm, romantyzm, ludowość, podróż romantyczna, orientalizm, bohater romantyczny, miłość romantyczna, dramat romantyczny, winkelriedyzm, mesjanizm, koncepcja poety, motyw Syberii, motywy w poezji C. Norwida, spór romantyków z pozytywistami, program polskiego pozytywizmu, manifesty programowe, hasła polskiego pozytywizmu, motyw miasta, obraz polskiego społeczeństwa w literaturze pozytywizmu, powieść realistyczna	bohater werterowski, prekursorzy romantyzmu, motywy fantastyczne, historiozofia
Nauka o języku	
stylizacja biblijna, słownictwo o charakterze wartościującym, niejednoznaczność wypowiedzi, stylistyczne zróżnicowanie polszczyzny, stylizacja środowiskowa, styl niski i wysoki	tabu językowe, orientalizm, etymologiczne i realne znaczenie wyrazu, słownictwo wartościujące

Teksty z epoki	
romantyzm: Adam Mickiewicz, <i>Oda do młodości</i>, <i>Lilije</i>, <i>Powrót taty</i>, <i>Romantyczność</i>, <i>Sonety krymskie</i>; Stepy akermzańskie, <i>Widok gór ze stepów Kozłowa</i>, <i>Pielgrzym</i>; <i>Oda do młodości</i>, <i>Niepewność</i>, <i>Rozmowa wieczorna</i>, <i>Nad wodą wielką i czystą</i>, Konrad Wallenrod; <i>Dziady cz. III</i>; Juliusz Słowacki, <i>Kordian</i>, Rozłączenie, <i>Oda do wolności</i>, <i>Sowiński w okopach Woli</i>, <i>Grób Agamemnona</i> (fragmenty), Proroctwo, <i>Testament mój</i>; Zygmunt Krasiński, <i>Nie-Boska komedia</i>; Cyprian Kamil Norwid, Fortepian Szopena, <i>Bema pamięci żałobny rapsod</i>, <i>Marionetki</i>, <i>Język-ojczysty</i>, <i>Ironia</i>, <i>Wielość</i>, <i>Pielgrzym</i>; pozytywizm: Bolesław Prus, <i>Lalka</i>, <i>Z legend dawnego Egiptu</i>; Eliza Orzeszkowa, <i>Gloria victis</i>; Adam Asnyk, Publiczność do poetów, Poeci do publiczności, <i>Giewont</i>, Do młodych; Fiodor Dostojewski, <i>Zbrodnia i kara</i>	romantyzm: Samuel Taylor Coleridge, <i>Młodość i starość</i>, <i>Kościuszko</i>; William Wordsworth, <i>Żonkile</i>, <i>Zbyt nam cięży świat</i>; Byron, <i>Giaur</i>; Juliusz Słowacki, <i>Lilla Weneda</i>, Cyprian Kamil Norwid, <i>Bema pamięci żałobny rapsod</i>, <i>Marionetki</i>, <i>Ironia</i>, <i>Czarne kwiaty</i> (fragmenty), <i>Promethidion</i> (fragmenty), <i>Fortepian Szopena</i>, Krakus, książę nieznan, Ostatnie z bajek; pozytywizm: Gustaw Flaubert, <i>Pani Bovary</i>; Fiodor Dostojewski, <i>Łagodna</i>
Literatura uzupełniająca	
Adam Mickiewicz, <i>Dziady cz. IV</i> , Henryk Sienkiewicz , <i>Szkice węglem</i>	Barbara Wachowicz , <i>Malwy na lewadach</i> ; Eliza Orzeszkowa , <i>Nad Niemnem</i> , Bolesław Prus , <i>wybrane felietony</i> ; Kazimierz Brodziński , <i>O klasycyzmie i romantyzmie</i> tudzież o duchu poezji polskiej ; Michał Kuźniak , <i>Mesjanizm. Przekłete dziedzictwo?</i>
Konteksty literackie	
Maria Janion , <i>Życie pośmiertne Konrada Wallenroda</i> (fragmenty); Władysław Broniewski , <i>Ballady i romanse</i> ; Jan Lechoń, <i>Norwid</i> ; Olga Tokarczuk , <i>Lalka i perła</i> (fragmenty)	Jacek Kaczmarski , <i>Lalka, czyli polski pozytywizm</i> ; Witold Gombrowicz , <i>Trans-Atlantyk</i> ; Ryszard Kapuściński , <i>Ten Inny</i>
Konteksty filmowe i teatralne	
<i>Lalka. Opowieść o Dziadach Adam Mickiewicza</i> , reż. Tadeusz Konwicki; Zbrodnia i kara , reż. Piotr Dumala ; Dziady , reż. Jan Englert ; Listy z Rosji , reż. Wawrzyniec Kostrzewski	Lalka , reż. Wojciech Jerzy Has
Klasa III: Młoda Polska – dwudziestolecie międzywojenne	
Pojęcia i zagadnienia obowiązkowe	
dekadentyzm, manifesty poetyckie, impresjonizm, ekspresjonizm, symbolizm, klasycyzm, franciszkanizm, wieś w literaturze młodopolskiej, dramat młodopolski, ludomania, literatura wobec niepodległości, wizja ojczyzny w prozie Stefana Żeromskiego, literatura faktu, twórczość pokolenia Kolumbów, tragizm młodego pokolenia, katastrofizm, konflikt wartości, rzeczywistość obozowa, rola poety i poezji w czasach zagłady, reportaż, literackie świadectwa	modernizm, poezja przełomu, poeta wyklęty, poetyka brzydoty, dramat naturalistyczny, neoromantyzm, neoklasycyzm, esej, powieść psychologiczna, parabola, synkretyzm, teoria Czystej Formy, strumień świadomości, deheroizacja, doświadczenie pokoleniowe, Dzieci Holocaustu
Nauka o języku	
dialektyzacja, gwara, stylizacja, słownictwo nacechowane emocjonalnie, funkcja kolokwializmów w tekście, neologizmy i ich rola, innowacja językowa a błąd językowy, proza poetycka, funkcje języka	dostłowne i implikowane znaczenie wypowiedzi, socjolekt, nowomowa, tabu językowe

Teksty z epoki	
Młoda Polska: Jan Kasprówic, <i>Dies irae, Witajcie, kochane góry, Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach</i>; Kazimierz Przerwa-Tetmajer, <i>Credo, Hymn do Nirwany, Limba, Ciche, mistyczne Tatry</i>; Leopold Staff, <i>Kowal, Przedśpiew, Jak wiersze czytać, Kochać i tracić</i>; Stanisław Wyspiański, <i>Wesele</i>; Władysław Stanisław Reymont, <i>Chłopi</i> (tom I – <i>Jesień</i>); Stefan Żeromski, <i>Rozdziobią nas kruki, wrony...</i>; dwudziestolecie międzywojenne i literatura czasu wojny i okupacji: Stefan Żeromski, <i>Przedwiośnie</i>; Witold Gombrowicz, <i>Ferdynand</i> (fragmenty); Bolesław Leśmian, <i>Szewczyk, Dusiołek, Dziewczyna</i>; Julian Tuwim, <i>Do krytyków, Los, Szczęście</i>; Jan Lechoń, <i>Przypowieść, Piłsudski</i>, Maria Pawlikowska-Jasnorzewska, <i>Harmonia sfer, Miłość, Ja, Czas, krawiec kulawy</i>; Kazimiera Iłkowiakówna, <i>Z pastoratki, Oczekiwanie</i>; Julian Przyboś, <i>Dachy, Na kołach, Notre-Dame</i>; Józef Czechowicz, <i>Przemiany</i>; Krzysztof Kamil Baczyński, <i>Pokolenie, Sny na jawie, Elegia o... (chłopcu polskim)</i>; Tadeusz Gajcy, <i>Noc wigilijna, O nas</i>; Tadeusz Borowski, <i>Proszę państwa do gazu, Ludzie, którzy szli</i>; Gustaw Herling-Grudziński, <i>Inny świat</i>; Hanna Krall, <i>Zdążyć przed Panem Bogiem</i>	Młoda Polska: Stanisław Wyspiański, <i>Noc listopadowa</i>; Charles Baudelaire, <i>Padlina</i>, Arthur Rimbaud, <i>Moja bohema</i>, Paul Verlaine, <i>Sztuka poetycka</i>, Władysław Stanisław Reymont, <i>Chłopi t. IV</i> (fragmenty); dwudziestolecie międzywojenne i czas wojny i okupacji: Franz Kafka, <i>Proces</i>, Michaił Bułhakow, <i>Mistrz i Małgorzata</i>; Stanisław Ignacy Witkiewicz, <i>Szewcy</i>; Bruno Schulz, <i>Sklepy cynamonowe; Ulica Krokodyli, Sanatorium pod Klepsydrą</i>; Zofia Nałkowska, <i>Dwojra Zielona</i>; Antoni Słonimski, <i>Elegia miasteczek żydowskich</i>; Tadeusz Borowski, <i>U nas w Auschwitzu</i>
Literatura uzupełniająca	
Tadeusz Boy-Żeleński, Płotka o Weselu; Andrzej Bursa, Wernyhora, Kazimierz Moczarski, <i>Rozmowy z katem</i> (fragmenty); Zofia Nałkowska, <i>Przy torze kolejowym</i>	Stanisław Przybyszewski, Confiteor; Robert Birkholc, Co kto widzi w swoich snach – polskie mity narodowe w Weselu Wajdy; Baśń o czarnookich; relacje Dzieci Holocaustu, Ida Fink, Zabawa w klucz; Wiesław Adamczyk, Kiedy Bóg odwrócił wzrok; Imre Kertész, Los utracony
Konteksty literackie	
Tadeusz Boy-Żeleński, Płotka o Weselu, Andrzej Bursa, Wernyhora; 100 na 100. Antologia komiksu na stulecie odzyskania niepodległości	Gustaw Herling-Grudziński, Dziennik pisany nocą (fragmenty)
Konteksty filmowe i teatralne	
Wesele, reż. Andrzej Wajda; Marszałek, reż. Krzysztof Lang; Miasto 44, reż. Jan Komasa	W ciemności, reż. Agnieszka Holland
Literatura po 1945 roku	
Pojęcia i zagadnienia obowiązkowe	
egzystencjalizm w literaturze i filozofii, obraz PRL-u w literaturze i innych tekstach kultury, socrealizm, literatura stanu wojennego, poezja zaangażowana, literatura wobec przemian ustrojowych, pokolenie Nowej Fali, pokolenie brulionu, blog literacki	Nowa Fala, literatura drugiego obiegu, socrealizm, manipulacja, język przemówień manipulacyjnych, satyra, parabola, postmodernizm, literatura małych ojczyzn, tożsamość narodowa
Nauka o języku	
styl retoryczny, rodzaje argumentów (merytoryczne, logiczne, emocjonalne, erystyczne), środki retoryczne, perswazja, manipulacja językowa, nowomowa i jej cechy, postprawda, bańka informacyjna, wiralność, dezinformacja, stereotyp, slogan, moda językowa, norma językowa, uzus, błąd językowy, neologizmy i ich funkcja, kolokwializacja, brutalizacja języka, stylizacja językowa, nowe media, język Internetu, język reklamy, język jako narzędzie komunikacji, hipertekst, siła sprawcza języka	tabu językowe, wywód o charakterze demagogicznym, pytania podchwytliwe i sugerujące, język jako narzędzie wartościowania

Teksty z epoki	
Stanisław Baliński, Polska podziemna, Twarze; Kazimierz Wierzyński, Nocna ojczyzna, Strofa o wolności; Czesław Miłosz, Piosenka o porcelanie, Campo di Fiori, Przedmowa z tomu Ocalenie, Żeby wreszcie, Traktat moralny (fragmenty); Tadeusz Różewicz, Ocalony, Matka powieszonych, Kto jest poetą, W teatrze cieni; Miron Białoszewski, Rzeczywistość nieustalona, Namuzowanie; Jarosław Marek Rymkiewicz, Czym jest klasycyzm, Księżyc nad Wigrami; Wisława Szymborska, Jacyś ludzie, Koniec i początek, Chwila, Uśmiechy, Utopia, Buffo; Zbigniew Herbert, Przesłanie Pana Cogito, Pan Cogito rozmyśla o cierpieniu, Pan Cogito obserwuje w lustrze swoją twarz z tomu <i>Pan Cogito</i>, Potęga smaku, Raport z obłąkanego miasta, Cesarz, Guziki; Halina Poświatowska, Lustro, Jestem Julią; Stanisław Barańczak, Mieszkać, Pan tu nie stał, Widokówka z tego świata; Marcin Świetlicki, Świat, Do Jana Polkowskiego; Jan Polkowski, Tak, jestem obcy; Wojciech Wencel, Podziemne motyle; Albert Camus, <i>Dżuma</i>; George Orwell, <i>Rok 1984</i>; Józef Mackiewicz, <i>Droga donikąd</i> (fragmenty); Sławomir Mrozek, <i>Tango</i>; Marek Nowakowski, <i>Raport o stanie wojennym</i> (wybrane opowiadanie); Marek Nowakowski, <i>Górq Edek</i> z tomu <i>Prawo prerii</i>; Antoni Libera, <i>Madame</i>; Andrzej Stasiuk, <i>Miejsce</i> z tomu <i>Opowieści galicyjskie</i>; Olga Tokarczuk, <i>Profesor Andrews w Warszawie</i> z tomu <i>Gra na wielu bębenkach</i>; Adam Zagajewski, Klęska; Tomasz Jastrun, Zomo; powojenna piosenka literacka – wiersze wojenne, Karuzela z Madonnami, Groszki i róże, wyk. Ewa Demarczyk; Mury, Obława, Lekcja historii klasycznej, Jak długo grać będą, Nie widzą, nie wiedzą, wyk. Jacek Kaczmarski; Róbmy swoje, Jeszcze w zielone gramy, wyk. Wojciech Młynarski; Kiedy mnie już nie będzie, Z czego składa się świat, wyk. Agnieszka Osiecka, Piosenka jest dobra na wszystko, To było tak z Kabaretu Starszych Panów	Tadeusz Konwicki, <i>Mała apokalipsa</i>; Jorge Luis Borges, wybrane opowiadanie; Janusz Głowacki, <i>Antygona w Nowym Jorku</i>; Sławomir Mrozek, Półpancerze praktyczne, Wesele w Tomicach; Miron Białoszewski, Podłogo błogostaw; Gustaw Herling-Grudziński, Wieża; wybrane eseje następujących autorów: Jerzego Stempowskiego (Eseje dla Kasandry), Gustawa Herlinga-Grudzińskiego (Godzina cieni), Zbigniewa Herberta (Mistrz z Delf), Zygmunta Kubiaka (Przestrzeń dzieł wiecznych), Jarosława Marka Rymkiewicza (Przez zwierciadło); wybrane teksty z aktualnych numerów miesięczników oraz kwartalników literackich i kulturalnych
Literatura uzupełniająca	
Tadeusz Różewicz, <i>Kartoteka</i>; Stanisław Lem, <i>Wizja lokalna</i>	Albert Camus, Mit Syzyfa, Olga Tokarczuk, Opowiadania bizarne (fragmenty); Bieguni; Andrzej Franaszek, Miłosz. Biografia; Wojciech Orliński, Lem. Życie nie z tej ziemi; Zbigniew Herbert, Znaki na papierze; Anna Bikont, Joanna Szczęsna, Pamiątkowe rupiecie, przyjaciele i sny
Konteksty literackie	
Wojciech Jagielski, Wypalanie traw; Wojciech Tochman, Schodów się nie pali, wybrane reportaże	piosenka poetycka – wybór zgodny z zainteresowaniami uczniów; Umberto Eco, Temat na pierwszą stronę; Magda Omilianowicz, Kalejdoskop, wybrane reportaże; Magdalena Grzebałkowska, Ksiądz Paradoks; Helena Zaworska, Dobrze, że żyłem; Krzysztof Masłoń, Miłość nie jest nam dana; Poeci czytają Herberta, oprac. Andrzej Franaszek
Konteksty filmowe i teatralne	
<i>Wizyta starszej pani</i>, reż. Jerzy Gruza; The Wall, reż. Alan Parker; Między nami dobrze jest, reż. Grzegorz Jarzyna	Miś, reż. Stanisław Bareja, Zezowate szczęście, reż. Andrzej Munk, Tydzień z życia mężczyzny, reż. Jerzy Stuhr

Oprócz zaproponowanych w podstawie programowej tekstów do samokształcenia warto uczniom zdolnym, a także i tym, którzy pragną doskonalić swoje kompetencje, polecić dodatkową literaturę. Zaproponowany poniżej wykaz ma charakter subiektywny, a jego celem nadrzędnym jest zainspirowanie nauczycieli, a w końcowym efekcie uczniów, do samodzielnych poszukiwań, rozwijania swoich zainteresowań i promowania czytelnictwa.

1. Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*.
2. Stanisław Falkowski, Paweł Stępień, *Ciężkie norwidy, czyli subiektywny przewodnik po literaturze polskiej*.
3. Artur Hutnikiewicz, *Młoda Polska*.
4. Michał Kuziak, *Jak mówić, jak przemawiać?*
5. John G. Landels, *Muzyka starożytnej Grecji i Rzymu*.
6. Andrzej Markowski, *Praktyczny poradnik językowy*.
7. Ryszard Matuszewski, *Literatura polska 1939–1991*.
8. Mirosław Oczkoś, *Sztuka poprawnej wymowy, czyli o bełkotaniu i fałunieniu*.
9. *Polska proza i poezja po 1989 roku wobec tradycji*, red. A. Głowczewski, M. Wróblewski.
10. *Rozjaśnianie ciemności. Studia i szkice o Norwidzie*, red. J. Brzozowski, B. Stelmaszczyk.
11. *Rytmy prozy, czyli jak czytać polską prozę współczesną*, red. T. Marciszuk.
12. Jerzy Starnawski, *Antyk wciąż żywy*.
13. Alina Witkowska, Ryszard Przybylski, *Romantyzm*.
14. *Wszystko zależy od przyimka. Bralczyk, Miodek, Markowski w rozmowie z Jerzym Sosnowskim*.
15. Kazimierz Wyka, *Wśród poetów*.

IV. ZAKŁADANE OSIĄGNIĘCIA UCZNIÓW

W trakcie edukacji polonistycznej w liceum i technikum uczeń wykorzystuje, doskonali, utrwała oraz poszerza wiadomości i umiejętności zdobyte w szkole podstawowej. Absolwent szkoły ponadpodstawowej jest krytycznym użytkownikiem języka, skutecznie komunikuje się w mowie i piśmie, odpowiedzialnie i świadomie korzysta z różnych źródeł wiedzy. Rozpoznaje związki przyczynowo-skutkowe między faktami. Nabyte umiejętności wykorzystuje w codziennych sytuacjach, np. rozstrzygając problemy, oceniając intencje nadawcy i odbiorcy, przedstawiając własne stanowisko. Uczeń potrafi odróżnić informację od opinii, rozpoznaje manipulację językową, porządkuje informacje w problemowe całości, syntetyzuje poznawane treści, selekcjonuje i hierarchizuje informacje. Świadomie posługuje się językiem, dba o poprawność swoich wypowiedzi, dba o etykę języka. Tworzy spójne, zorganizowane, logicznie uporządkowane wypowiedzi, w tym szkic, referat, wypowiedź o charakterze argumentacyjnym. Uczeń formułuje i uzasadnia własne sądy i opinie, przekonuje do swojego stanowiska, stosując uczciwe zabiegi perswazyjne, przestrzega etykiety językowej.

Uczeń rozumie podstawy periodyzacji literatury, rozpoznaje i nazywa ważne dla epoki kierunki, prądy artystyczne i motywy, potrafi odnaleźć związki między tekstami, wskazuje podobne tendencje w różnych tekstach kultury. Jest świadomym odbiorcą tekstów literackich i innych tekstów kultury, wykazuje się znajomością i rozumieniem omówionych utworów. Uczeń świadomie i funkcjonalnie posługuje się pojęciami z zakresu teorii literatury i nauki o języku. Uczeń dostrzega i odczytuje w omawianych dziełach sensy dosłowne, alegoryczne, symboliczne i metaforyczne, rozpoznaje wartości obecne w utworach literackich i innych tekstach kultury. Rozległa wiedza humanistyczna pozwala mu na przyjęcie postawy otwartości i tolerancji wobec innych ludzi i świadome włączenie się do życia społecznego i obywatelskiego. Absolwent szkoły ponadpodstawowej aktywnie uczestniczy też w kulturze i życiu własnego regionu i ojczyzny, ma potrzebę ciągłego uczenia się, co sprawia, że odnajduje się w realiach współczesnego świata i na rynku pracy.

V. PROCEDURY OSIĄGANIA CELÓW

1. Propozycje liczby godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych treści nauczania

Na realizację treści nauczania przeznaczono odpowiednią ilość godzin, uwzględniając też czas na omówienie tekstów zaproponowanych przez uczniów na początku każdego roku szkolnego oraz sprawdziany wiedzy i umiejętności. Uwzględnienie propozycji uczniów wpisuje się w założenia nowej podstawy programowej, zgodnie z którą uczeń ma być aktywnym uczestnikiem procesu edukacji. Pozostałe godziny, które nie zostały ujęte w zaproponowanym wykazie, powinny być przeznaczone na wstępną diagnozę, ewaluację działań i zagadnienia zaproponowane przez nauczyciela. Nauczyciel powinien też rozpoznać zainteresowania i uzdolnienia uczniów, a także dostosować tempo realizacji treści do możliwości uczniów ze SPE. Faktyczny czas i sposób realizacji treści programowych uzależniony będzie od poziomu klasy, tempa pracy uczniów, warunków technicznych. **Wykazane zostały oddzielnie godziny na realizację treści na poziomie podstawowym i rozszerzonym, by nauczyciel mógł zaplanować działania, uwzględniając rozkład godzinowy, ale w praktyce treści te będą się wzajemnie uzupełniały i dopełniały.**

Klasa I:

- starożytność – oświecenie + zaproponowane konteksty literackie i kulturowe: 100 godzin na poziomie podstawowym + 40 godzin na poziomie rozszerzonym,
- omówienie utworów zaproponowanych przez uczniów: łącznie 12 godzin na poziomie podstawowym i rozszerzonym,
- sprawdziany wiedzy i umiejętności, w tym przynajmniej jeden sprawdzian umiejętności pisania dłuższej wypowiedzi stylistycznej w semestrze: 8 godzin na poziomie podstawowym, 5 godzin na poziomie rozszerzonym.

Klasa II:

- romantyzm – pozytywizm + zaproponowane konteksty literackie i kulturowe: 110 godzin na poziomie podstawowym + 40 godzin na poziomie rozszerzonym,
- omówienie utworów zaproponowanych przez uczniów: 16 godzin łącznie na poziomie podstawowym i rozszerzonym,
- sprawdziany wiedzy i umiejętności, w tym przynajmniej jeden sprawdzian umiejętności pisania dłuższej wypowiedzi stylistycznej w semestrze: 10 godzin na poziomie podstawowym, 6 godzin na poziomie rozszerzonym.

Klasa III:

- Młoda Polska – literatura wojenna + zaproponowane konteksty literackie i kulturowe: 95 godzin na poziomie podstawowym +36 godzin na poziomie rozszerzonym,
- omówienie utworów zaproponowanych przez uczniów: 16 godzin łącznie na poziomie podstawowym i rozszerzonym,
- sprawdziany wiedzy i umiejętności, w tym przynajmniej jeden sprawdzian umiejętności pisania dłuższej wypowiedzi stylistycznej w semestrze: 10 godzin na poziomie podstawowym, 8 godzin na poziomie rozszerzonym.

Klasa IV:

- literatura po 1945 roku + zaproponowane konteksty literackie i kulturowe: 90 godzin na poziomie podstawowym, 32 godziny na poziomie rozszerzonym,
- omówienie utworów zaproponowanych przez uczniów: 20 godzin łącznie na poziomie podstawowym i rozszerzonym,
- sprawdziany wiedzy i umiejętności, w tym przynajmniej jeden sprawdzian umiejętności pisania dłuższej wypowiedzi stylistycznej w semestrze: 8 godzin na poziomie podstawowym i 6 godzin na poziomie rozszerzonym.

Poza wskazanymi godzinami na realizację treści programowych zaleca się zorganizowanie wyjazdów do teatru (przynajmniej dwa razy w roku szkolnym). W ramach korelacji międzyprzedmiotowej proponuje się zajęcia poza szkołą, np. w muzeum, galerii, kinie oraz zajęcia terenowe. **Zasadna wydaje się realizacja wybranych zajęć w formie bloków międzyprzedmiotowych, np. w odniesieniu do problematyki niepodległościowej blok uwzględniający zajęcia z języka polskiego, plastyki i muzyki oraz edukacji filmowej.**

Należy także umożliwić uczniom prezentację własnych dokonań i dzielenie się doświadczeniami, np. organizując wieczorki poetyckie, spotkania autorskie, prezentując teksty uczniów w lokalnej prasie czy na stronie internetowej szkoły. Istotne jest, by uczniowie uzdolnieni polonistycznie mogli zaprezentować się szerszemu gronu odbiorców.

2. Kompetencje kluczowe i korelacja międzyprzedmiotowa

Mając na uwadze ciągłość w procesie kształcenia ucznia, w edukacji polonistycznej na poziomie ponadpodstawowym należy uwzględnić jego wiadomości i umiejętności nabyte w szkole podstawowej i rozwijać je w obszarach kształcenia literackiego, kulturowego i językowego, tworzenia wypowiedzi i samokształcenia poprzez kładzenie nacisku na połączenie teorii z praktyką oraz autonomię działań podejmowanych przez uczniów. Kształcenie językowe będzie integralnie powiązane z kształceniem literackim. Wszystkie kompetencje są jednakowo ważne i sprzyjają rozwijaniu krytycznego

myślenia, umiejętności analitycznych, umiejętności porozumiewania się, negocjowania i określania własnego stanowiska. Przyczyniają się też do wyzwolenia u uczniów kreatywności, otwartości na wielokulturowość i tolerancji. Zgodnie z zapisem w podstawie nauczyciele w liceum i technikum rozwijają u uczniów: **kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji**, których nadrzędnymi celami są: doskonalenie zdolności poznawczych, służących interpretacji świata, oraz kształtowanie umiejętności poprawnego i świadomego posługiwania się językiem ojczystym, formułowanie i przedstawianie argumentów, wyrażanie sądów, funkcjonowanie w nowoczesnym społeczeństwie, korzystanie z różnych typów tekstów, zdobywanie i przetwarzanie informacji; kompetencje **w zakresie wielojęzyczności**, służące budowaniu świadomości różnorodności kulturowej i komunikacji międzykulturowej; **kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii**, mające znaczenie dla komunikowania się językiem matematycznym, wartościowania, ustalania chronologii i analizy wydarzeń, ułatwiające wyszukiwanie i wykorzystywanie informacji, rozwijające zdolności logicznego myślenia; **kompetencje cyfrowe**, niezbędne w korzystaniu z narzędzi do tworzenia, prezentowania informacji, a także umożliwiające docieranie do usług oferowanych w Internecie, uczące kreatywności i innowacji oraz odpowiedzialności i bezpiecznego korzystania ze źródeł internetowych; **kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się**, umożliwiające nabycie samodyscypliny w zarządzaniu czasem, a także uczące czerpania korzyści ze współpracy zespołowej, szukania rady i wsparcia w wielu sytuacjach życiowych; **kompetencje obywatelskie**, zwracające uwagę na kształtowanie postaw i wartości patriotycznych i obywatelskich, znaczenie historii i tradycji narodowej, utożsamianie się z Małą Ojczyzną oraz uczące współuczestnictwa w tworzeniu życia publicznego, rozwijające postawę tolerancji i uczące sztuki osiągnięcia kompromisu; **kompetencje w zakresie przedsiębiorczości**, kształtujące umiejętność motywacji w dokonywaniu wyborów, sposobów osiągnięcia zamierzonych celów, właściwej autoprezentacji; **kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej**, kształtujące świadomość narodową i lokalną w odniesieniu do tekstów kultury, języka, uwalniające na piękno, uczące kreatywności, ekspresji, umiejętności twórczych. Program zatem uwzględnia **wszystkie kompetencje kluczowe**, które staną się punktem wyjścia do realizacji celów i treści programowych zawartych w podstawie programowej i posłużą zdobywaniu praktycznych umiejętności w zakresie funkcjonowania w społeczeństwie. **Kształcenie kompetencji ma więc charakter holistyczny**, ze szczególnym naciskiem na kształcenie postaw patriotycznych, budzenie szacunku dla tradycji narodowych i identyfikacji ze swoim miejscem urodzenia.

Korelacja międzyprzedmiotowa powinna zachodzić pomiędzy nie tylko przedmiotami humanistycznymi i artystycznymi, ale też innymi, nauczanymi podczas III etapu, m.in. geografią, biologią, informatyką. Ważnym aspektem korelacji jest włączenie treści kulturowych z zakresu muzyki, plastyki, sztuki i architektury,

a także teatru i filmu oraz nowych mediów, a nawet gier komputerowych; są one nierozdzielnie związane z literaturą, a jednocześnie bliskie współczesnemu pokoleniu. Realizując treści programowe, uczniowie powinni odwoływać się też do dorobku kulturowego własnego regionu, np. lokalnych pisarzy, poetów, zabytków. Specyfika przedmiotu sprawia, że nauczyciel ma ogromne możliwości w zakresie korelacji języka polskiego z innymi przedmiotami i dziedzinami wiedzy oraz kształcenia kompetencji kluczowych, np. omawiając narodziny teatru w starożytnej Grecji, łączy treści z języka polskiego, historii, muzyki, plastyki, architektury, geografii, dzięki czemu uczeń doskonali swoje kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji, wielojęzyczności, matematyczne, obywatelskie, w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Program nastawiony jest też na wyzwolenie u uczniów inwencji twórczej i ciekawości poznawczej, ma zachęcać do realizowania pasji, rozwijania nowych zainteresowań, np. poprzez tworzenie scenek teatralnych, filmów, reportaży filmowych i fotograficznych, gier planszowych lub komputerowych, nietypowych interpretacji tekstów literackich w wyżej wymienionych formach lub interpretacji plastycznej, komiksu, prowadzenie bloga kulturowo-literackiego, prezentowanie własnej twórczości. Proponowane uczniom działania powinny być ukierunkowane na pobudzanie do refleksji oraz motywowanie do samokształcenia. Muszą one skłaniać uczniów do doskonalenia swoich umiejętności, ale też do sprawdzenia się, np. poprzez realizowanie samodzielnych projektów czy udział w konkursach polonistycznych. **Dlatego, przy realizacji wybranych treści, proponuje się odejście od tradycyjnej jednostki lekcyjnej na rzecz zajęć blokowych.** Jeśli w szkole istnieją klasy równoległe, można zorganizować wspólne oglądanie wybranego spektaklu Teatru Telewizji, a następnie przeprowadzić zajęcia w grupach międzyoddziałowych.

3. Metody pracy

Program proponuje różnorodne metody pracy z uczniem. Zakłada się łączenie metod podających (np. wykład informacyjny, opis, opowiadanie, prelekcja i pogadanka) z metodami aktywizującymi, które rozwijają twórcze myślenie, kreatywność, zapewniają łączenie wiedzy z różnych przedmiotów, a przede wszystkim uczą współpracy i komunikacji w grupie. **Na poziomie rozszerzonym szczególnie istotne jest odwoływanie się do dyskusji rozumianej jako twórczej wymiany myśli. Uczniowie powinni też dzielić się swoją wiedzą z innymi,** np. poprzez przygotowanie prelekcji, prezentacji, tworzenie i udostępnianie bibliografii odnoszącej się do omawianych zagadnień.

Spośród wielu metod aktywizujących warto wyróżnić:

- **metodę symulacyjną**, umożliwiającą stworzenie modelu pewnej rzeczywistości i osiągnięcie wytyczonego celu, rozwijającą inwencją twórczą, umiejętności

- społeczne i poznawcze oraz kształtującą system wartości; warto tę metodę stosować w pracy z uczniami zagrożonymi niedostosowaniem społecznym;
- **metodę przypadków**, opartą na dyskusji i wyborze właściwych rozwiązań, wymagającą podejmowania decyzji;
  - **drzewko decyzyjne** pomagające w podejmowaniu decyzji w trudnych i niejednoznacznych sytuacjach, służy analizie i wnikliwemu zrozumieniu problemu i umożliwia formułowanie oceny oraz dokonanie wyboru;
  - **metodę projektu**, która jest czasochłonna i wymaga zaangażowania ze strony uczniów i nauczyciela; składa się z kilku etapów: przygotowania i planowania pracy, zbierania materiałów i ich opracowywania, prezentacji projektu na zajęciach szkolnych; uczniowie mogą pracować nad krótkimi projektami na temat, np. działalności instytucji związanych z kulturą i obszarami ich działań ujętymi globalnie lub w regionie i środowisku lokalnym; metoda rozwija samodzielność, pozwala na zastosowanie multimediów (prezentacja, montaż filmowy, pokaz slajdów, utworzenie klasowego bloga lub forum dyskusyjnego itp.); **metoda sprawdzi się zwłaszcza w pracy z uczniem zdolnym**;
  - **portfolio i e-portfolio**, pozwalające na rozwijanie kreatywności i systematyczności, a w przypadku e-portfolio daje możliwość zaprezentowania swoich umiejętności korzystania z TI, uczy współpracy w grupie oraz poczucia odpowiedzialności, **metoda sprawdza się w przypadku pracy z uczniami ze SPE – zarówno zdolnymi, którzy w ten sposób mogą rozwijać swoje zainteresowania, a efekty pracy prezentować na forum klasy/szkoły, jak i mającymi trudności w nauce, którzy uczą się systematyczności, selekcjonowania materiałów, krytycznego myślenia**;
  - **metodę analizy materiału źródłowego**, rozwijającą umiejętność samokształcenia i poszukiwania informacji, myślenia obrazami; metoda przydatna jest w pracy z tekstami ikonicznymi i umożliwia kształcenie odczytywania symboli i analizy krytycznej;
  - **mapę mentalną (mapę myśli)**, pozwalającą na prezentowanie różnych punktów widzenia, przydatna podczas ćwiczeń porządkujących wiedzę i umiejętności czy uwzględniających motywy i topoty w tekstach kultury i w życiu codziennym, warto wykorzystywać ją do pracy z dyslektykami i uczniami z zaburzeniami sprawności językowych;
  - **debatę oksfordzką**, której najważniejszą zasadą jest zakaz krytykowania i obrażania przeciwnika, odbywa się ona przy aktywnym współdziałaniu publiczności i jurorów, którzy decydują o wynikach debaty;
  - **debatę panelową**, w czasie której dyskutujący podzieleni są na ekspertów (panelistów) i audytorium (uczących się); zaletą debaty jest to, że w drugiej części dyskusji głos może zabrać każdy;
  - **dyskusję wielokrotną**, prowadzoną w małych grupach pod kierunkiem lidera; natomiast w drugiej części ma ona charakter plenarny; pozwala na

wybranie optymalnego rozwiązania, to metoda umożliwiająca uczniom przyjęcie różnorodnych ról, dlatego warto ją stosować w pracy z uczniami ze SPE, w tym ze zdolnymi;

- **sześć kapeluszy myślowych**, metoda pozwala na rozpoznanie różnych sposobów myślenia i strategii rozwiązania problemu;
- **metaplan**, czyli graficzny zapis dyskusji, która obejmuje trzy obszary: jak jest?, jak powinno być?, dlaczego nie jest tak, jak powinno być?; wnioski muszą zmierzać do poprawy sytuacji;
- **za i przeciw** – dyskusja pomiędzy dwiema grupami uczestników, prowadzona przez moderatora;
- **akwarium** – stosuje się tę metodę w odniesieniu do poglądów kontrowersyjnych; uczestnicy podzieleni są na cztery grupy, w czasie dyskusji głos zabierają przedstawiciele poszczególnych grup, natomiast w czasie przerw doradczych grupy ustalają strategię i przygotowują argumentację, metoda skierowana przede wszystkim do uczniów zdolnych;
- **przekład intersemiotyczny**, którego celem jest przełożenie dzieła literackiego na inny system znaków, działania te przyczyniają się do lepszego zrozumienia i interpretacji utworu poprzez jego pozawerbalną analizę oraz wyrażanie myśli i uczuć z nim związanych; metoda sprawdzi się w pracy z uczniami mającymi trudności w nauce;
- **dramę**, której celem jest przyswajanie treści kształcenia poprzez przeżycia, doświadczenie, zabawę; gra odbywa się bez prób czy scenariusza, więc uczniowie działają spontanicznie, znajdują się w nieznanym dla siebie wcześniej sytuacji, pomaga uaktywnić uczniów nieśmiałych, wycofanych, uczy współdziałania i otwartości, sprawdzi się w pracy z uczniami ze SPE.

Warto też w praktyce szkolnej korzystać z nowatorskich metod i technik pracy (w tym opartych na ICT), dotyczących wyszukiwania i przetwarzania informacji, zdobywania, ćwiczenia i utrwalania umiejętności i wiedzy z literatury, języka polskiego oraz korelujących przedmiotów, sposobów prezentacji wiedzy, współpracy i komunikowania się. Wśród propozycji znajdują się: serwisy blogowe (np. blogger.com, wordpress.com), serwisy do tworzenia witryn (np. sites.google.com), współpraca z platformą Google Classroom (platforma zdalnego nauczania) jako platformą wspomagającą dydaktykę szkolną (każda szkoła publiczna może uzyskać do niej dostęp bezpłatnie i bezterminowo).

Spośród licznych metod pracy opartych na ICT warto wyróżnić:

- **WebQuest**, czyli badawczą metodę uczącą efektywnego korzystania z Internetu jako źródła informacji i opierającą się na analizie, syntezie i ewaluacji, stanowiącą odmianę projektu badawczego;
- **gamifikację**, korzystającą z mechanizmów stosowanych w grach, a uczącą właściwej współpracy i rywalizacji, mierzenia się z wyzwaniami na różnych

poziomach trudności (szczególnie przydatna dla zróżnicowania potrzeb edukacyjnych);

- **FLASHCARDS**, czyli dwustronne cyfrowe fiszki, oparte na zasadzie pytanie – odpowiedź (ANKI, Memrize, Quizlet), ułatwiające zapamiętywanie i przydatne w czasie lekcji utrwalających i powtórzeniowych;
- **infografiki**, które są elementami wizualnymi (np. znaki, mapy, diagramy) mającymi pomóc w zrozumieniu i zapamiętaniu zawartości tekstowej; wykorzystują elementy wizualne projektu, aby przedstawić odbiorcy kontekst i znaczenie określonych faktów w jak najprostszy sposób; tworzenie infografik sprzyja doskonaleniu umiejętności współpracy i wymaga od uczniów planowania własnych działań; pracując nad stworzeniem infografiki, uczniowie muszą: ustalić adresata i określić jego potrzeby, zgromadzić dane i dokonać selekcji materiału, zadbać o czytelną strukturę oraz oryginalność rozwiązania, podać źródła, z których korzystali, zadbać o atrakcyjną prezentację i promocję, warto zachęcać młodzież do tworzenia infografik również na zajęciach pozalekcyjnych; metoda sprawdzi się również w pracy z uczniami ze SPE.

Przydatnym narzędziem w pracy nauczyciela jest witryna KAHOOT!, umożliwiająca tworzenie sprawdzianów, testów do wykorzystania przez innych uczestników przy pomocy smartfonów, odbiorca otrzymuje od razu informację zwrotną, dotyczącą poprawności udzielonej odpowiedzi.

Warto też na lekcjach języka polskiego odwoływać się do materiałów dostępnych online, są to np. <http://wolnelektury.pl> – zbiór legalnie dostępnych utworów i lektur szkolnych, arcydzieł literatury polskiej i światowej, tekstów ikonicznych w wersji online, które można pobrać na dysk komputera, odtwarzać w aplikacji mobilnej lub w postaci audiobooka, www.polona.pl – cyfrowa Biblioteka Narodowa, posiadająca zbiory książek, czasopism, rękopisów, grafik, www.polskieradio.pl/Katarzyna-Klosinska/Tag165863 – audycje dr hab. Katarzyny Kłosińskiej, <http://www.staropolska.pl/> – serwis naukowo-edukacyjny poświęcony dawnej literaturze polskiej w kontekście dziedzictwa kultury europejskiej, jego zasadniczą częścią jest biblioteka utworów staropolskiego piśmiennictwa, <http://www.literat.ug.edu.pl/> – wirtualna biblioteka literatury polskiej, http://nauczyciel.pl/index.php/search/results/J%C4%99zyk_polski,0,0,1618;15,0,25,1,tn,1.html – portal z materiałami do języka polskiego (animacje).

5. Techniki i formy pracy

Aktywizować uczniów należy za pomocą odpowiednio dobranych technik pracy, odnoszących się do rodzaju inteligencji i preferencji uczniów. Warto w planowaniu

procesu lekcyjnego uwzględnić mapy mentalne (pojęciowe), które pozwalają przedstawić problem za pomocą słów kluczowych, obrazów, zdjęć, cytatów.

W procesie nauczania i uczenia się nauczyciel powinien różnicować formy pracy, dostosowując je do możliwości i potrzeb uczniów, omawianych treści, różnych typów inteligencji, indywidualnych stylów uczenia się. Ze względu na liczbę uczestników rozróżnia się formy pracy: indywidualną, zbiorową, grupową. Praca indywidualna sprzyja doskonaleniu umiejętności samodzielnego rozwiązywania problemów. Zaletą tej formy jest możliwość indywidualizacji treści, kontrolowania tempa uczenia się oraz możliwość kontroli przebiegu pracy ucznia i określania jej efektów.

Podczas pracy w grupach uczniowie mogą dzielić się informacjami, wymieniać się doświadczeniami i spostrzeżeniami. Forma ta sprzyja przełamywaniu barier, uczy partnerstwa i odpowiedzialności, wspomaga tworzenie więzi między uczniami. Praca zespołowa służy angażowaniu całej klasy. Praca zarówno w grupie, jak i w zespole sprawdzi się podczas zajęć warsztatowych, twórczych, opartych na metodach aktywnych.

Zgodnie z ideami edukacji włączającej oraz indywidualizacji procesu nauczania metody i techniki pracy należy dostosować do uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi poprzez różnicowanie zadań i ich stopnia trudności, stosowanie dodatkowych wyjaśnień i szczegółowych kart pracy, a w razie potrzeby ograniczenia lub wyeliminowania trudniejszych poleceń.

W przypadku uczniów słabosłyszących trzeba pamiętać o konieczności zapisywania na tablicy słów kluczowych, terminów istotnych dla zrozumienia materiału oraz przygotowaniu planu pracy; można też udostępnić gotową notatkę. Należy stosować metody wizualne, zachęcać do dyskusji i pracy w grupach, w których może uzyskać wsparcie.

W pracy z uczniem słabowidzącym należy opatrywać werbalnym komentarzem to, co zostało zapisane na tablicy, wydłużyć czas przeznaczony na przeczytanie lektury, napisanie sprawdzianu, zredagowanie wypracowania. Ocena prac pisemnych powinna przede wszystkim uwzględniać warstwę merytoryczną.

W pracy z uczniami niedostosowanymi społecznie lub zagrożonymi niedostosowaniem społecznym cele edukacyjne należy podporządkować celom wychowawczym. Nauczyciel powinien eksponować te treści nauczania, które kształtują pozytywne cechy osobowości oraz położyć nacisk na kształtowanie pozytywnej motywacji do nauki. Warto stosować ocenianie kształtujące, ponieważ uczeń oczekuje szybkich i konkretnych informacji zwrotnych. Podczas lekcji należy stosować metody i formy aktywizujące, np. burzę mózgów, dramę, gry symulacyjne.

W przypadku **uczniów ze specyficznymi problemami w uczeniu się** (dysgrafia, dysortografia, dysleksja) należy postępować zgodnie ze wskazówkami poradni psychologicznej, a w szczególności dostosować formy sprawdzania i oceniania

wypowiedzi pisemnych. **W pracy z uczniami dyslektycznymi należy ograniczyć czytanie obszernych lektur do rozdziałów istotnych ze względu na omawianą tematykę, umożliwić korzystanie z audiobooków, ograniczyć teksty pisane na lekcji do niezbędnych notatek, preferować odpowiedzi ustne.**

W pracy z uczniem mającym **trudności adaptacyjne**, w tym związane z różnicami kulturowymi, nauczyciel powinien doceniać wysiłek i motywację do pracy, opracować indywidualne kryteria oceniania odnoszące się głównie do warstwy merytorycznej.

Szczególnym wyzwaniem dla nauczyciela jest **praca z uczniem zdolnym**, a więc mającym ponadprzeciętne zdolności ogólne lub kierunkowe, wykazującym się kreatywnym myśleniem, wysokim stopniem zaangażowania w realizację zadania.

Należy umożliwić uczniowi zdolnemu pogłębianie wiedzy i doskonalenie umiejętności poprzez poszerzanie treści zawartych w podstawie programowej, angażowanie w projekty edukacyjne lub prowadzenie lekcji na wybrany temat, akcje promujące czytelnictwo, przydzielanie zadań wymagających samodzielności, decyzyjności, wizualizacji i werbalizacji swojego toku myślenia, stawiania ucznia w sytuacji badacza, stymulowanie samokształcenia.

6. Pracownia polonistyczna

Tradycyjny układ przestrzeni w budynku szkolnym był tworzony z myślą o edukacji opartej na transmisji wiedzy. Zgodnie z tą zasadą to nauczyciel zajmuje centralne miejsce w klasie, a jego biurko jest punktem dominującym, wyznacznikiem sprawowanej władzy, wyrażającej się zarówno w przekazywaniu informacji, jak i w dyscyplinowaniu uczniów. Szkolne przestrzenie charakteryzuje urzędowy charakter miejsca. Badania prowadzone w klasach o tradycyjnej aranżacji przestrzeni nauki pokazują zależność pomiędzy sympatią nauczyciela lub jej brakiem w zależności od zajmowanego przez uczniów miejsca (Nałaskowski, 2002, s. 50–51). Stąd też postuluje się odejście od tradycyjnej aranżacji przestrzeni klasowej na rzecz bardziej przyjaznej, sprzyjającej komunikacji i uczeniu się. Najprostszym rozwiązaniem jest eliminacja biurka, które dotąd tradycyjnie znajdowało się na przodzie klasy (można je ustawić z boku), dzięki czemu zmniejszy się dystans pomiędzy nauczycielem i uczniami. W czasie prowadzenia dyskusji i debat warto ustawić krzesła tak, by wszyscy widzieli się i mogli nawiązać z sobą kontakt wzrokowy.

Należy też zadbać o wystrój klasy poprzez zaprezentowanie wytworów pracy uczniów, np. wierszy, plakatów, map myśli, obrazów, szkiców, drzew decyzyjnych, w tym materiałów wykonanych w czasie realizacji projektów, co może być dodatkową, oprócz oceny, formą nagrody. Ważnym elementem wyposażenia pracowni polonistycznej powinien być podręczny księgozbiór, np. zawierający słowniki poprawnościowe, terminów literackich, symboli, kultury mitów i tradycji, z którego uczniowie mogliby swobodnie korzystać w czasie zajęć. W ten sposób uczniowie nie tylko

będą organizowali sobie warsztat pracy, ale też poczują się odpowiedzialni za swój rozwój, a nawyk korzystania ze słowników poprawnościowych pozytywnie wpłynie na podniesienie umiejętności językowych i ortograficznych. Równocześnie każda klasa powinna być wyposażona w stanowisko z komputerem z dostępem do Internetu, z którego, podobnie jak z podręcznego księgozbioru, uczniowie mogliby korzystać.

Program zakłada też współpracę nauczyciela polonisty z biblioteką szkolną w zakresie promocji czytelnictwa i zachęcania uczniów do samokształcenia rozumianego jako wdrażania do kształcenia ustawicznego. Samokształcenie umożliwia samodzielne sterowanie swoim rozwojem. W związku z tym niektóre zajęcia mogą odbywać się w przestrzeni biblioteki, np. dotyczące omawiania utworów zaproponowanych przez uczniów, poświęcone zainteresowaniom czytelnictwem czy różnorodnym środkom przekazu. Niektóre zajęcia warto też przeprowadzić w szkolnej Izbie Tradycji, np. te związane z tradycją kulturową, tożsamością narodową czy twórczością lokalnych artystów. Wiele zajęć z zakresu edukacji polonistycznej można też zaplanować w pracowni informatycznej.

Organizacja przestrzeni musi być dostosowana do uczniów ze SPE poprzez eliminowanie barier architektonicznych, dostosowanie wysokości stolików, zapewnienie odpowiedniego oświetlenia. Uczniowie niedowidzący i niedosłyszący muszą mieć możliwość zajęcia miejsca w pierwszej ławce, a w czasie pracy metodami aktywnymi należy tak zaaranżować przestrzeń, by uczeń niedosłyszący miał możliwość obserwowania twarzy nauczyciela i wszystkich uczniów.

VI. PROPOZYCJE OCENY POSTĘPÓW UCZNIĄ

Ocenianie dostarcza informacji o efektach i pozwala określić uczniom ich mocne i słabe strony oraz wdraża do samokontroli. Ocenianie jest procesem wieloetapowym, w którym można wyróżnić następujące etapy: określenie i podanie wymagań, przygotowanie zadania sprawdzającego, opracowanie schematu oceniania, przeprowadzenie zadania sprawdzającego, ewaluacja. Osiągnięcia uczniów zależą od indywidualnych możliwości i predyspozycji, ich dojrzałości emocjonalnej i intelektualnej, ale też form i metod stosowanych przez nauczyciela i atmosfery panującej w klasie. **Ocenianie powinno mieć charakter wspierający, budować u ucznia postawę akceptacji i poczucia własnej wartości.** Dlatego warto stosować elementy oceniania kształtującego, dzięki czemu uczeń otrzymuje informację zwrotną: wie, co już umie, czego musi się nauczyć i co powinien zrobić, by osiągnąć sukces.

Dokonując samooceny krótkich form wypowiedzi, np. notatki prasowej czy encyklopedycznej, uczeń może wykorzystać pytania sprawdzające zwięzłość, rzeczowość i obiektywizm informacji (Horwath, 2010, s. 220): Kto?, Co?, Gdzie?, Kiedy?, Jak?, Dlaczego?, Z jakim skutkiem? To krótkie ćwiczenie powinno skłonić uczniów do refleksji na temat swoich umiejętności redakcyjnych, poza tym wskazuje na konieczność jasnego i precyzyjnego wyrażania myśli.

W bieżącym monitorowaniu postępów uczniów warto wykorzystać technikę zdania podsumowującego, która pozwala na dokonanie refleksji i wyciągnięcie oraz zapamiętanie najważniejszych wniosków. Innym sposobem monitorowania postępów ucznia jest praca w parach, polegająca na wymianie poglądów, spostrzeżeń związanych z omawianymi na lekcji zagadnieniami.

Przy ocenie koleżeńskiej sprawdzi się zasada, że oceniając pracę innych, najpierw należy wskazać pozytywne aspekty pracy, a dopiero w dalszej kolejności przeprowadzić konstruktywną krytykę. Warto ustalić szczegółowe kryteria, np. formułowanie trzech pozytywnych uwag i jednej negatywnej. Taką strategię powinien przyjąć też nauczyciel, omawiając przygotowane przez uczniów prezentacje, projekty, przemówienia. Podczas przedstawiania przez uczniów efektów pracy, nauczyciel musi być aktywnym słuchaczem, dostrzegać innowacyjność i oryginalność rozwiązań, nie powinien natomiast analizować ich pod kątem oczekiwań i własnego sposobu myślenia.

Na lekcjach języka polskiego powinno przeważać ocenianie holistyczne, które charakteryzuje się tym, że umiejętności i wiedzę ucznia traktuje się jako niepodzielną całość. Metoda ta sprawdzi się przy ocenie wypowiedzi twórczych – ustnych i pisemnych, dyskusji, interpretacji. Ocenianie analityczne dominuje przy sprawdzaniu testów, sprawdzianów ze znajomości lektury.

Dobre ocenianie wymaga jasno sprecyzowanych kryteriów, które są akceptowane przez uczniów. Jednak ocenie nie podlegają tylko umiejętności i wiedza, ale też zaangażowanie, aktywność, kreatywność i innowacyjność uczniów.

Ocena semestralna/roczna powinna uwzględniać różne formy sprawdzenia umiejętności i wiedzy uczniów (aktywność, wykonanie prezentacji i projektów uczniowskich, udział w dyskusji, wypowiedzi argumentacyjne: ustne i pisemne, testy sprawdzające znajomość lektur, zadania domowe, samokształcenie).

Propozycja wymagań dla wypowiedzi ustnych.

Uczeń otrzymuje ocenę celującą, jeśli:

tworzy spójną i logiczną wypowiedź, bardzo dobrze zna omawiany materiał, funkcjonalnie wykorzystuje pojęcia z teorii literatury i nauki o języku, posługuje się poprawną terminologią, selekcjonuje i właściwie interpretuje materiał, stawia tezy i hipotezy, formułuje własne opinie, wartościuje, wyciąga wnioski, pogłębia argumentację poprzez odniesienie się do różnorodnych kontekstów kulturowych, hierarchizuje argumenty, potrafi bronić swojego stanowiska, stosuje odpowiednie środki retoryczne, przestrzega zasad etykiety językowej, posługuje się stylem stosownym, ma bogaty zasób słownictwa, dba o odpowiednią intonację wypowiedzi.

Uczeń otrzymuje ocenę bardzo dobrą, jeśli:

jego wypowiedź jest logicznie uporządkowana i spójna, bardzo dobrze zna omawiany materiał, formułuje trafne argumenty, odwołując się do różnorodnych kontekstów, wyciąga wnioski, funkcjonalnie posługuje się terminologią, stylem stosownym i poprawnym językiem, dba o etykietę językową.

Uczeń otrzymuje ocenę dobrą, jeśli:

jego wypowiedź jest funkcjonalnie uporządkowana, ale występują zaburzenia spójności, zna omawiany materiał, popełnia błędy rzeczowe, które nie wpływają na sposób interpretacji materiału, formułuje tezę lub hipotezę, w argumentacji powołuje się na opinie innych, podejmuje próbę obrony swojego stanowiska, jego styl jest stosowny, na ogół posługuje się poprawnym językiem, dba o etykietę językową.

Uczeń otrzymuje ocenę dostateczną, jeśli:

jego wypowiedź jest uporządkowana, ale występują zaburzenia spójności i logiki, popełnia błędy rzeczowe wynikające z powierzchownej znajomości materiału, stawia tezy i hipotezy, wąsko uzasadnia swoje stanowisko, powołując się na opinie innych, jego styl jest stosowny, popełnia nieliczne błędy językowe.

Uczeń otrzymuje ocenę dopuszczającą, jeśli:

podejmuje próbę uporządkowania swojej wypowiedzi, stawia tezę lub hipotezę, ale tylko częściowo potrafi ją uzasadnić, w jego wypowiedzi dominuje streszczenie, podejmuje próbę wyciągnięcia wniosków, popełnia błędy rzeczowe, świadczące o niewystarczającej znajomości materiału, popełnia różnego typu błędy językowe, w tym fleksyjne, posługuje się stylem częściowo stosownym, jego wypowiedź jest komunikatywna.

Uczeń otrzymuje ocenę niedostateczną, jeśli:

jego wypowiedź jest niezorganizowana, nie zna omawianego materiału, popełnia liczne lub rażące błędy rzeczowe, w tym kardynalne, odnoszące się do lektur obowiązkowych, uniemożliwiające poprawne rozwiązanie problemu, nie potrafi sformułować swojego stanowiska, posługuje się stylem niestosownym, popełnia rażące błędy językowe, jego wypowiedź jest niekomunikatywna.

W zakresie tworzenia wypowiedzi podstawa programowa kładzie nacisk na kształcenie umiejętności formułowania i uzasadniania własnego stanowiska. Planując ćwiczenia w tworzeniu wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym, nauczyciel powinien przedstawić uczniom konkretne kryteria, zgodnie z którymi będą oceniane ich wypracowania.

Propozycja kryteriów oceny wypowiedzi o charakterze argumentacyjnym na poziomie rozszerzonym:

- sposób sformułowania własnego stanowiska (np. jasne, logiczne, pełne, rozbudowane, adekwatne do wskazanego problemu, niepełne, sprzeczne);
- dowodzenie – sposób uzasadnienia stanowiska, dobór argumentacji – jakościowy i ilościowy – adekwatny do wskazanego problemu (np. argumentacja trafna, szeroka, pogłębiona, logiczna, funkcjonalnie odnosząca się do kontekstów kulturowych, własnych doświadczeń, wąska, częściowo trafna, ogólnikowa, niezgodna z tematem lub sformułowanym stanowiskiem);
- poprawność rzeczowa (np. brak błędów rzeczowych w odniesieniu do przywołanych tekstów, błędy niemające wpływu na logikę argumentacji i sposób interpretacji tekstu, błędy rzeczowe uniemożliwiające właściwą argumentację);
- kompozycja (np. funkcjonalna, logiczna, zachowane są proporcje pomiędzy poszczególnymi częściami, wyodrębnione graficznie akapity, niefunkcjonalna, zaburzenia kompozycji, brak spójności);
- warstwa redakcyjna: język, styl i zapis (np. brak błędów składniowych, nieliczne błędy składniowe, błędy fleksyjne, usterki językowe, styl jednolity, stosowny, częściowo stosowny, poprawna ortografia i interpunkcja, rażące błędy ortograficzne, nieliczne błędy interpunkcyjne, liczne błędy językowe zakłócające komunikatywność wypowiedzi);
- **atrakcyjność ujęcia tematu, oryginalność przedstawionej argumentacji, kreatywność** (np. unikanie schematów, odwoływanie się do własnych doświadczeń, wskazywanie związków przyczynowo-skutkowych, wnikliwość, krytycyzm, umiejętność wartościowania).

Podane powyżej kryteria można wykorzystać w ocenianiu kształtującym, informując ucznia o tym, co zrobił dobrze, co musi poprawić, jakie umiejętności wymagają doskonalenia. **Informacja zwrotna umożliwi mu zaplanowanie procesu samokształcenia.** Nauczyciel, oceniając wypowiedzi na poziomie rozszerzonym, szczególnie powinien docenić **samodzielność myślenia uczniów oraz oryginalność ujęcia tematu.**

VII. SPOSOBY EWALUACJI PROGRAMU

Ewaluacja jest oceną czynności zaplanowanych przez nauczyciela podczas wdrażania programu oraz po jego zrealizowaniu. Wyróżnia się następujące etapy ewaluacji:

- pierwszy – ewaluacja przedempiryczna, dokonywana po opracowaniu programu. Uwzględnia zgodność z podstawą programową, dostosowanie do warunków technicznych, atrakcyjność koncepcji;
- drugi – ewaluacja kształtująca, zwana też formatywną, np. poprzez bieżące monitorowanie osiągnięć uczniów, karty monitorowania, analizę prac uczniów; bada się proces i efektywność kształcenia;
- trzeci – ewaluacja podsumowująca, nazywana sumatywną, np. na podstawie testów kompetencji, wyników egzaminów zewnętrznych.

Podczas dokonywania ewaluacji podsumowującej należy odpowiedzieć na pytania dotyczące stopnia realizacji założonych celów, odpowiedniego doboru metod, form pracy i środków dydaktycznych, ich wpływu na atrakcyjność procesu uczenia się, przydatności wiedzy i umiejętności w życiu szkolnym, środowisku oraz na rynku pracy.

Oceniając swoje działania pod kątem atrakcyjności i przydatności, nauczyciel może poprosić uczniów o wypełnienie arkusza, który dostarczy mu informacji zwrotnej dotyczącej efektywności konkretnej lekcji.

Przykład poleceń/pytań skierowanych do uczniów.

1. Wskaż trzy problemy, które szczególnie cię zainteresowały w czasie lekcji.
2. Podaj jeden element lekcji, który – Twoim zdaniem – powinien być zmodyfikowany.
3. W skali 1–6 oceń: swoje zaangażowanie w czasie lekcji, atrakcyjność metod, atrakcyjność tematu, możliwość prezentowania swoich poglądów, stopień zrozumienia omawianego materiału.
4. Jakie zmiany zaproponowałbyś w przebiegu lekcji?

Przykład karty oceny programu z uwzględnieniem skali punktowej 1–6.

1. Zgodność programu z podstawą programową w zakresie:
  - a) celów ogólnych,
  - b) celów szczegółowych,
  - c) treści nauczania,
  - d) osiągnięć.
2. Czytelność celów:
  - a) edukacyjnych,
  - b) wychowawczych.
3. Integracja programu z:

- a) treściami z innych przedmiotów,
  - b) programem wychowawczym szkoły.
4. Czy odnosi się do kompetencji kluczowych?
5. Zawiera opis:
- a) metod,
  - b) form pracy.
6. Dostosowanie programu do pracy z uczniem:
- a) z niepełnosprawnością,
  - b) zagrożonym niedostosowaniem społecznym,
  - c) mającym specyficzne trudności w uczeniu się,
  - d) zdolnym.
7. Możliwość realizacji programu na podstawie dostępnej bazy dydaktycznej.
8. Elastyczność.

BIBLIOGRAFIA

1. Chałas Krystyna, *Wartości wychowawcze szkoły służące integralnemu rozwojowi i wychowaniu ucznia*, ORE, Warszawa 2017.
2. Horwath Ewa, *Kształcenie językowe. Od wiedzy do kompetencji*, w: *Edukacja polonistyczna wobec trudnej współczesności*, red. Janus-Sitarz Anna, UNIVERSITAS, Kraków 2010.
3. Jędrychowska Maria, *Najpierw człowiek*, Wydawnictwo Edukacyjne, Kraków 1986.
4. Everett David, *Język. Narzędzie kultury*, Wydawnictwo Copernicus, Kraków 2018.
5. Filipiak Ewa, *Z Wygotskim i Brunerem w tle: Słownik pojęć kluczowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2011.
6. Klus-Stańska Danuta, *Paradygmaty dydaktyki*, PWN, Warszawa 2018.
7. Kupisiewicz Czesław, *Dydaktyka ogólna*, Oficyna Wydawnicza Graf Punkt, Warszawa 2000.
8. Kurcz Ida, *Język a reprezentacja świata w umyśle*, Warszawa 1988.
9. Mitchell David, *Sprawdzone metody w edukacji specjalnej i włączającej*, Harmonia Universalis, Gdańsk 2014.
10. Nałaskowski Aleksander, *Przestrzenie i miejsca szkoły*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2002.
11. Słupek Kazimierz, *Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Harmonia, Gdańsk 2018.
12. *Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, tom I, red. Guza Anna, Krzyżyk Danuta, Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP, Kielce 2012.
13. Żuk Grzegorz, *Edukacja aksjologiczna*, Wydawnictwo UMSC, Lublin 2016.
14. Żylińska Marzena, *Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2013.
15. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, Dz.U. z 2018 r., poz. 467.

Beata Zielińska – polonistka, ukończyła też studia podyplomowe z historii i informacji naukowej oraz pedagogiki szkolnej i opiekuńczo-wychowawczej, pracuje w Zespole Szkół im. C.K. Norwida w Nowym Mieście Lubawskim, nauczycielka dyplomowana z 25-letnim stażem, egzaminator i weryfikator maturalny.

Tadeusz Banowski – nauczyciel dyplomowany w Zespole Szkół im. C.K. Norwida w Nowym Mieście Lubawskim z 15-letnim stażem, ekspert wiodący w zakresie przedmiotów artystycznych w Ośrodku Rozwoju Edukacji w Warszawie, egzaminator z języka polskiego i historii sztuki. Autor programów nauczania do historii sztuki, historii muzyki, wiedzy o kulturze, nagrodzonych w ramach projektu „Wdrożenie podstawy programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół ze szczególnym uwzględnieniem II i IV etapu edukacyjnego”. Autor publikacji *Język polski. Matura 2019. Testy i arkusze. Zakres podstawowy i rozszerzony* (wyd. Operon). Autor scenariuszy lekcji do przedmiotów humanistycznych i artystycznych dla Best Filmu, Legalnej Kultury, Wydawnictwa Operon, Nowych Horyzontów Edukacji Filmowej.